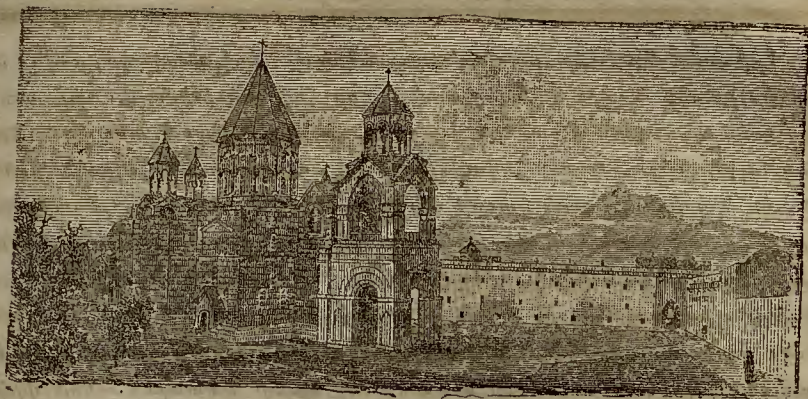

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԹԻԻԹ. — ՇՐՋԱՆ ԺԳ.

1880

ՏԱՐԻ ԺԳ. ՍԵՊՏԵՄ. 31.

ԱՅՍ ԱՇԽԱՐՀԻՍ ՄԷՋ ՄԵՐ ՈՒՆԵՑԱԾ ԿԵԱՆՔԻ ՆՊԱՏԱԿՆ.

Քրիստոս մեր Տէրը, որոյ երկրաւոր կեանքը մեր կեանքի համար ամենա-
թանկագին և ամենալաւ հայելին է, որոյ մէջ մեզ ցոյց տուեց շատ պարզ
կերպով թէ, ինչ եմք մեր և ինչ պիտի լինինք: Իւր ծնած ժամից
սկսած մի անշուք մտնում, մինչև իւր փառաւորութիւնը մեռելների մէջն
ու գերեզմանների վերայ, մեր գոյութեան ու կեանքի բոլոր բարոյական
հանգամանքների մասին մի սուրբ օրինակ է մեզ տալիս: Յետին վիճակի
մէջ ծնաւ նա, շատ հասարակ ծնողաց զաւակ եղաւ, այնպիսի մարդիկների,
որ ոչ յայտնի էին, և ոչ շատ ճանաչող ունէին. անշան ծնողաց
որդի եղաւ նորա համար, որ մեք միտք անենք թէ, ոչ մեծ տունից տեղից
լինելն, ոչ բարձր աստիճանի տէր լինելն, ոչ հարստութիւնը, և ոչ փա-
ռաւոր կերպով կեանք անց կացնելն է տալիս մարդիս այն անշուքութիւնն,
որ Աստուծոյ առաջին զին ու նշանակութիւն ունի: Աղքատ մեռաւ նա,
մի օտար մարդ պէտք էր նորան գերեզմանի տեղը տար. այդ իմանալով,
պէտք է մեք միտք անենք թէ, այս աշխարհումն ոչ թէ նորա համար է մեզ
կեանք տուած, նորա համար ենք ապրում, որ մեզ չմնալու հետեւս չտա-
նելու, փշանալու երկրաւոր գանձեր հաւաքենք, որից մեր աչքը ամենեւին չէ
կշտանում և վրան ևս պէտք է մնայ ու թողնենք, գնանք, չփայլելու ցաւը
սրտներում, այլ մեր խելքն ու միտքը այն աներեւոյթ գանձի հետ պէտք է լի-
նի, որ երկնքում մեզ համար պէտք է հաւաքենք, պատրաստենք, այն գանձն,
որ ոչ փշանալու է, ոչ ուրիշին է մնալու, ոչ ձեռքներիցս է գնալու ոչ
աչքների վրան մնալու. այս այն գանձն է, որ միշտ մերն է ու կլինի և որ
յաւիտեան պէտք է փայլենք երջանկացած հոգւով, անմահ կեանքով անանց
աշխարհում երանելեաց վիճակում: Սուրբ զիրքը ոչ մի տեղ չէ ասում

Թէ, Քրիստոս մեր Տէրը քանի գնաց, մեծացաւ երկրաւոր կայքով, աշխարհիս բարձր աստիճաններով, անցաւոր հարստութիւնով, այլ ասում Թէ, քանի գնումէր, մեծանումէր, յառաջանումէր աստուածային բաների իմաստութիւնի ու հասկացողութիւնի կողմից այն աստուածային բաների մէջ, որ երկրիցս այնչափ բարձր են, որչափ որ երկնքումը հաստատ մընայիւն գին ու արժէք ունին, Իւր կեանքը մի գործաւորի իւր վիզն առած օրվայ մէջ անկլու գործին, եթէ հեռուից հեռու մի կերպ նմանեցնել ու զննանք, պիտի ասենք որ, ամեն մի օրվայ մէջ կատարելու մի բարեբար, մի մեծ գործ էր, որովհետեւ մարգիս բաղդաւորեցնելու և երջանկացնելու անօրինակ, յաւիտենական մի գործ էր, որ պիտի կատարէր. նա փրկութիւն բերաւ մարդկային ազգին, նա աղատեց նոցա մոլորութիւնից ու մեղքից, նորա հոգին իւր օրերումն, իւր ժամանակին ապրող մարդիկներին համար միայն չէր հոգս քաշում, այլև, իւր անչափ ողորմութիւնով, հազարաւոր տարիներից յետոյ աշխարհք ծնկլու մարդիկների համար ևս, եւ ամենաբարձր, ամենամեծ բանն իւր մտքի մէջ բովանդակելուն հետը իւր մարդկային եղբայրներից ամենայնորին ևս չէր մոռանում. նա կողին ու կոյրին բժշկեց, կարօտութիւն ունեցողներին օգնելու, իւր ունեցածիցն, միշտ պատրաստ էր. Այս ամեն բանն արաւ, այս ամեն բանն եղաւ նորա համար, որ մէք միտք անենք Թէ, մեր իսկական օրական գործն ևս այս անցաւոր աշխարհիս մէջը միայն մեր քաղաքական կացութեան փիճակի գործերն ու զբաղմունքները չեն, կամ մերոնց բոլորովին անկարօտ ու լաւ աղբելու, մեր ու մեր տան անուէր բարձրացնելու, լաւ աւունն հանելու հոգսը չէ, այլ ամեն մի առաքինութիւնի մէջ մեր կատարեալ լինելու ջանքն. Մարդայ մշտական բարեոյն ու մնացական բարօրութեան համար մահուան առաջ գնաց, մեռնելը վիզն առաւ հնազանդութիւնովն Իւր Հօրն ու Աստուծոյն և լցուած. Իւր հաստատ ու հաւատարիմ սիրովն իւր եղբայրների վերայ, արհամարհեց ամենադառն անարգանքն և խայտառակութիւնն, սրտի հոգու ամենածանր ցաւերն, որ քաշումէր մարդիկների անշնորհակալութիւնից, ապերախտութիւնից, բարեկամի մատնութիւնից, նա արհամարհեց մարմնի ամենասաստիկ ցաւերն, որ բոլորովին անգութ կերպով պտտառումէին Իւրեան չարարողներն ու թշնամիներն. Բայց փառաւոր էր վերջն մահուան ու գերեզմանների վերայ նորա արած յաղթութիւնն, նորա կանգնած յաղթանակը. այս ամենն ևս այն միտքն ունի, որ մէք հասկանանք Թէ, մեր այս աշխարհս գալն նորա համար չէ, որ օրերս լաւ, ուրախ հանգիստ, բաղդաւոր անց կացնենք, կեանք վայելենք, ինչպէս որ պէտքէ, կամ Թէ, — հեռու լինի մեզանից —, մարմնով ցաւ ու նեղութիւն քաշելն աստուածային բանի վերայ մեր ունեցած սէրը մեր սրտիցն կտրի բոլորովին. Մահուան պատերազմից ղենը յաղթութեան պսակներ են մեզ սպասում. «Պատճառ որ», այսպէս է ասում Աստուծոյ խօսքը, «այս մեր նեղութիւնը, որ ժամանակաւոր ու թեթեւ է, մի յաւիտենական ու բոլորովին չափից դուրս փառքի

ձեռութիւն կ'յառաջացնէր մեզ, որ այս երեւոյթած բաների վերայ չեմք մտկոյ տալիս, չերեւցած բանին վերայ, ինչի որ, երեւցածը, ժամանակաւոր է, իսկ ինչ որ չէ երեւում, այն յաւիտենական է: (2. Կորնթ. 4. 17, 18):

Ի՞նչ բանի համար է աստուածութիւնը ինձ ոչինչից ստեղծել ու կեանք տուել: Արդեօք նորա՞ համար եմ ծնուած, որ առանց մի յայտնի և որոշ նպատակի ապրիմ օրօրօցիցս սկսած մինչև գերեզման մտնելս այսպէս, այնպէս, մի կեանք է, անց կացնելով, որ միայն օրերս դուրս գան, Հասակս առնելուց յետոյ, պէտքէ գլուխս ցած ձգեմ, յետոյ ցած զնեմ ու պառկեմ, այլ ևս տեղիցս վեր չկենամ պարտիզի, ծաղիկի նման, անտառի կաղնիի նման, մի օրվայ կեանք ունեցող ճանձի նման, անապատում բնակող առիւծի նման, Բայց ի՞նչպէս կարող եմ ես այդ գողափարս համաձայնեցնել Աստուծոյ ունեցած կատարելութիւնների գաղափարի հետ: Ինչի՞ համար է ուրեմն այն կենդանի զգացումն, որ իմ մէջս կայ, թէ իմ հոգեւոյս գիտակցութիւն չունեցող աշխարհիս արարածներին ես շատ բարձր եմ: Ինչի՞ համար անտրանալի կերպով խելքս կտրուեմ, հասկանուամեմ, որ իմ առաջին բարձր նպատակներ ունիմ, որոնց իմ կարճ կեանքին մէջը հասնել չեմ կարող, մինչդեռ ուրիշ արարածներին միայն այն և այնքան յատկութիւններն են տուած, որչափ որ պէտքէ միայն այս աշխարհիս մէջ իւրեանց գոյութիւնն ու կեանքը ունենալու, պահպանելու համար, իւրեանց ուտելիքն ու խմելիքը սնունդը ճարելու համար, կամ իւրեանց ցաւերն ու իւրեանց կեանքին սպառնացող վտանգը իւրեանցից հեռացնելու համար:

Այսպէս մեր բանականութիւնը միայն արդէն մեզ ցոյց է տալիս մին մինի հակառակ միտքեր, որ մեր մէջը ծնումեն, ուղինաւր, չուղինաւր, և անպատճառ այդ ու այդպիսի մին մինի հակառակ միտքեր մեր գլխումը պէտք է անց կենան, երբ որ և եթէ որ մէք մեր աշխարհ գալու նպատակը մեր այս կեանքի նեղ սահման ունեցող ասպարիզի մէջ տեսնել ու գտնել ուղենայինք:

Բայց մէք գիտենք, որ մարդս հոգի ունեցող արարած է, հոգի է. նորա մարմինը հոգու հագուստն է և օգնող գործիքն երկրաւոր բաների մէջ: Մեր մարմին, որ մեզ պատուէ, տարիներ վրան անց կենալով, երբ որ ժամանակն գալիս հասնումէ, թառամումէ. իսկ հոգին, մահի դուռը ընկած ժամանակին ևս, զգումէ, որ դարձեալ նոյնն է, ինչ որ էր ինքն իրան ծանաջած օրից: Մարմինը, ծանրացած, թուլացած ընկնում, պառկումէ գետին, ինչպէս որ գետնիցն էր առնուել. հոգին այս աշխարհիս մէջ ոչ մի երկրաւոր բանի մէջ հանգստութիւն չէ գտնում, այլ գերեզմանից բարձր ու դուրս է ձգտում, գիմում գեպի յաւիտենականութիւն:

Ուրեմն հոգին է մարդիս իսկական մնացական (մնացող, մնային) մասն, մարմինը չէ. յաւիտենականն է նորա կեանքն, ոչ թէ անցաւորն. բուն աստուածայինն է, աստուածայինից է յառաջ եկած, ոչ թէ երկրաւորից: Մարդիս մէջ եղած հոգեղէնն ու աստուածայինն դեպի աստուածայինն է

ընում, իսկ երկրաւորը՝ հողածինը զարձեալ հողն է մտնում:

Բայց ի՞նչպէս կարող եմ իմանալ թէ, աստուածութիւնն մահուանս ժամից յետոյ, դէնը ի՞նչ նպատակի համար է ինձ կանչում:—Այնքան տեղ աչքս չէ կտրում, որ պարզ տեսնէի, այնքան տեղ ինչքս չէ հասնում, որ ասէի. բայց իմ մէջս զարմանալի կերպով հնչումեն բնութեան, բանականութեան և յայտնութեան ձայներն և զգումեմ, թէ ի՞նչ պէտքէ լինիմ, ի՞նչ յոյսեր պէտքէ ունենամ:

Ի՞նչ պիտի լինին ապառաժի վրայի մամուռն, լեռների վրայի կաղնիներն, երկինքի բարձր տեղերը՝ թռչող արծիւն:—Ստեղծողի իւրեանց տուած բնական ուժերովն ինչ որ են ու կարող են լինել, այն կլինին, խօսքս այն է թէ, կլինին մամուռ, կաղնի, արծիւ, ոչ թէ ուրիշ բան: Կատարեալագործով և այդպէսով իւրեանց զոյութիւնն ու կեանքը բարձրացնել ու կատարելութեան հասնել նոցա ոչ մի ժամանակ կարելի չէ: Բայց մարդկային հոգին յայտնի և անուրանալի կերպով այնպիսի մի գոյութիւն է իւրեան ցոյց տալիս, որն իրան կատարեալագործելովն անդադար և միշտ, աստուածութեան է մօտենում. նորա մէջը կայ ու գործումէ մի յոյժ, մի զօրութիւն, որի կեանքն ու գործքը իրանից ցած եղող կեանք ունեցող ու գործող ուժերից բարձր է ու անկախ. դա ճանաչողական ու մտածողական այնպիսի մի զօրութիւն է, որոյ մէջ տիեզերքի բոլոր փառքը, մեծութիւնն ու զարմանալի բարեփայլութիւնը միշտ աւելի երջանկացնող և աւելի անսահման կերպով է յայտնվում: Այս է այն գաղտնի զգացումն մեր մէջը. այս է և այս միտքն ունի, փառաւորուած Փրկչի պատուէրն թէ, դո՛ւ պէտքէ այնպէս կատարեալ լինի, ինչպէս որ յէր Երէւանի Հայրն կատարեալ է:

Հոգին աստուածանման անելա ու հոգեւոր աստուածանման փառնալ անբարար արժ յառաքելոհոգեւորական ահա այս է իմ նպատակս. այս է իմ կեանքիս նպատակն: Այս իմ անելու գործիս, այս իմ ունենալու իսկական ջանքիս ու հոգսիս ճշմարիտ լինելը, որ ինձանից ծածկած բան էր և որոյ վրայի քօղը հանեց, բացեց Քրիստոս իմ Տէրս և, որ իմ բանականութիւնս ևս հաստատումէ, իրօք այնպէս լինելը, իմ այս աշխարհիս մէջ ունեցած կեանքովս ևս առաւել պարզվումէ իմ առաջին: Ամենայն բան զրդումէ, որ մեր բանական հոգին մարմնաւոր բանի վերայ իւր իշխանութիւնը բանի գնայ, տարածի, մեծացնի. ամեն բան մղումէ, որ մեր բանական հոգին մոլորութիւնի ու մեղքի կապերից ազատվի: Այս կեանքս բանական հոգու համար միայն մի դաստիարակութիւն է իւր մեծ կոչման համար. այս կըրթութիւնը այս կեանքումս, իւր բոլորովին կատարելութեան աստիճանին չէ հասնում, չէ վերջանում. մեր կեանքի յետմայ շարունակութիւնն ևս յառաջ է տանում. միշտ և անդադար:

Ամենայն բան զրդումէ, որ մարդիս բանական հոգին իւր ճանաչողական կարողութիւնն (սեւքի յոժն) ընդարձակի, Մարգս այն պատճառով տկլոր ու անպատասպար ծնուեցաւ, որ, իւր բանական հոգու յոժերը բանեցնէ:

լով, իւր կեանքի պահպանութեանը համար զարգացնի. Անդանին իւր մօրը փորից արդէն ծնումէ բնական զէնքերով, իրան պէտք հագուստովը, և իրան հարկաւոր ուտելիքն ու խմելիքը բնութիւնն ինքն պատրաստ նորա առաջն է հանում, դնում ձրիապէս և ինքնաբերաբար. Բայց այս ևս կայ, որ աշխարհիս ստեղծուելուցը շատ հազար տարիներ են անց կացել. իսկ անբան կենդանիները ճանաչողական կարողութիւնի կողմէն մի գծի չափ ևս յառաջ չեն գնացել, ինչ որ կան, դարձեալ այն կենդանիներն են. Միայն մարդս ամենայն դժուարութիւններ քաշելով, ձեռքից բան գալու և բան հասկանալու կողմանէ, կարողանալու և հասկանալու բարձր աստիճաններին մեծ նեղութիւններով, իբր մագլցելով, բարձրացաւ, հասաւ. Սկիզբումն նա փոսերումն էր բնակւում, բայց այժմ հանգիստ, ապահով, իւր խելքովն շինած բնակարանների մէջ. Սկիզբումն նորա ձեռքերն էին, քիչ յետոյ, փայտից ու քարից էին նորա գործիքներն, որոնցմով նա այս, այն բանն անումէր, բայց յետոյ մտաւ նա երկրի խոր տեղերը, նորա մէջից, իբր նորա փորից, աղիքներից քաշեց, հանեց ու գուրս բերեց տեսակ տեսակ մետաղներ, որ նորանցից վտանգին յաղթելու համար սուր շինի ու երկիրը (հողը) մըշտկելու համար, արօր, Սկիզբները նա իւր բնակուած պստիկ տեղին էր կապուած, իւր տեղից հեռու գնալու կարողութիւնը չուներ. բայց յետոյ ուրիշ տեղեր, հեռու տեղեր, աշխարհիս ուրիշ կողմերը գնաց, ման եկաւ, իւր չիմացած լիզուները սովորեցաւ և հաղորդակցութիւն, յարաբերութիւն ունեցաւ ուրիշների հետ, նոցա միտքերն ինքն հասկանալ կարողացաւ և իւր միտքներն ուրիշներին հասկացնելու, իմացնելու. յետոյ անվախ ու համարձակ ահագին ծովերը մտաւ, գնաց անց կացաւ աշխարհիս մի մասից միւս մասը, և գրի նշաններով ահագին տարածութիւն ունեցող հեռու երկիրների հետ խօսեց, որ տեղ որ ամենեւին չէր գնացել, Սկիզբները, ամպը որ գոռումէր, զողումէր երկիւղից. զարմանում, ապշած կանգնում, մնումէր երկնքի լուսաւորների վերայ նայելով. յետոյ նորա մէջը ծնաւ այն միտքը թէ Աստուած կայ, կամ Աստուած պէտքէ լինի. աղօթք, երկրպագութիւն էր անում որոտումին, կրակին, փայլող աստղերին. վերջապէս հասկացաւ, որ սոքա ևս իսկ Աստուած չեն, այլ նորա արարածներն. սկսեց աղօթք ու երկրպագութիւն անել աներևութին, Աստուծոյ—յետոյ, Յիսուսի Քրիստոսի լոյսը իրան ևս լուսաւորեց, և Աստուծոյ թագաւորութիւնն երկրիս վերայ սկսեց իսկ իւր գոյութիւնն ունենալ ու իրօք հաստատուիլ.

Այսպէս մարդիս բանական, հոգին, կեանքի, կարիքներից դրդուելով ու մղվելով, անդադար յառաջ գնաց, միշտ մի գիւտից դէպի միւսը, մի բանի խելքը հասցնելուցը դէպի միւսը. Ինչ որ այսօր մի խաղացող երեխայն գիտէ, հին ժամանակներումը շատ խելօք և գիտուն մարդի համար զարմանալի մի բան կլինէր. Հարիւրաւոր տարիներ անց կենալուց յետոյ ի՞նչ պէտքէ լինի մարդկային ազգը, որ քանի գնումէ, միշտ յա-

ռաջանումէ։ Աստուծոյ արարածները բնեւոր և նոցա խելք հասցնելու կողմանէ։ Արդէն այսօր ևս գիտենք մեք անչափ տիեզերքը, նորա շնորհապատը, կամ տարածութիւնը և մեզ ամենից մօտիկ երկնային մարմինների ճանապարհներն ու ընթացքը, դաշտերն ու սարերը և լուսնի արեգակի որպէս և հեռաւոր երկիրների լուսի հագուստներն, լուսի հագուստներն լուսնի քառորդներն են արդեօք, իսկ արեգակի՞ ինչերն են որպէս և հեռաւոր երկիրների, գիտենք օդի, լուսի և բնութեան անթիւ, անհամար գործի ոյժն ու զօրութիւնը։ Բայց այն ևս ասենք, որ հողեղէն մարդիս ամենից իմաստունի հասկացածն անգամ, տիեզերքի Ուկրիանոսից հաղիւ մի կաթիլի չափ բան է։ Բանական հոգու աստուածաման լինելը մարդիս նպատակն է։

Այդ բանին, այդտեղ է տանում մեզ աշխարհիս բոլոր կարգադրութիւնը, ամենայն բան տանումէ մեզ հասցնում այն տեղը, որ մեք Տէր էջեռանիւնը, Տէր զբաւնիւնը պարծենալ գայական ու ճարճաւոր բանի վերայ, ամենայն բան տանումէ մեզ այն տեղը, որ զգանք մեր բարձր արժանաւորութիւնն, որ պատկեր ու նմանութիւն ենք Աստուծոյ, Բանական հոգու և մարմնոյ ցանկութիւնների կալքը մին մինի հետ միշտ հակառակութիւնի մէջ են։ Մեր մէջ երկու տեսակ օրէնք կայ։ Մարմնից յառաջ են դալիս մեզքի ամենայն հակումները, հպարտութիւնի, նախանձի, վերէժխնդրութիւնի, անառակութիւնի, բայց հոգուց յառաջանումէ փափաղն սուրբ, աստուածային ու մնայիւն բաների, Մարդս զուր է երկրաւոր բաների մէջ իւր գոհ ապրելն ու ամեն բանից աչքը կշտանալն պրտոտում։ Միշտ երկրաւոր բանն մարդիս իրանից յետ է հրում ու կարծես այդպէս անհյուսիս, հասկացնում նորան թէ, խելքդ դուրսդ հաւաքիր այն բանն դուրսը մի՞ պտտիր, ինչ որ քո մէջդ պէտքէ դանիս, ի՞նչ ես պատէ պատ ընկնում։ Չոր է բանական հոգին իւր արժանաւորութիւնը մոռանում, և իւր բաղաւորութիւնը երկրաւոր կեանքի պարզեանից պահանջում։ Գեղեցկութիւնն ու ոյժը անց է կենում, գնում, փառքը նսեմանում կորչում։ Մարմնասիրութիւնի ետեւից զալիս է թշուառութիւնը, փողն ու ինչքը մեր ձեռքից գնում են ձեռքից ձեռք անց կենում, շատ մարդի ձեռք ընկնում։ Հայր, մայր, մարդ կնիկ, զաւակներ մեռնում են։ Մի բան չէ մնում, մի բան հաստատ ու մնացական մի բաղաւորութիւն չէ բերում մարդիս, որ ասի թէ, արդէն ամեն բանից գոհ եմ, կուշտ եմ, այլ ևս ինձ ոչ մի բան պէտք չէ, այլ ևս ոչ մի բանի չեմ ցանկանում, ոչ մի բանի կարօտ չեմ, ամեն ուղածս, ցանկածացս, ունեցայ, կատարեցաւ, այլ ևս բան չմնայ ինձ ցանկալու։ Ընդհակառակն մարդս կարօտ է մնում շատ բանից, և ամեն բան ստիպումէ, մղումէ մեզ մեր տեսած երկրաւորը թողած դէպի աներեւոյթ երկնայինը աչքներս դարձնել։ Մեղքը, հոգու գերութիւն է, առաքինութիւնը, հոգու ազատութիւն, Մեղքը—մարմնի իշխելն, թաղաւորապէս և մեր գլխին, իսկ առաքինութիւնն այն բանն է, որ աստուար

ծայինը մեր մէջ, յաղթութիւն է անում, յաղթող է հանդիսանում, Իրաւ է հողին շատ ու շատ անգամ մոռանումէ, որ ինքը պէտքէ իշխանութիւն բանացնողը լինի իւր հողեղէն բնութիւնից յառաջ եկած ցանկութիւնների վերայ, շատ ու շատ անգամ թողլ ու անզօր է շարժում փորձութեան րոպէնում, նոցա ընդդէմ կենալու, բայց մեր գլխին եկած բաների ու մեր խղճմտանքի մեծ վարժատունը մեր բանական հոգուն հանգստութիւն չէ տալիս: Միշտ ու անդադոր մղումեն նորան դէպի պատերազմ, միշտ ու անդադար նորա աչքին է ընկնում այն հեռաւոր նպատակը, այն սուրբ, այն լուսաւոր նպատակը, որ իւր սուրբ լուսովը նորա առաջ լուսաւորվումէ և քարշում նորան դէպի ինքն, որ ամենայն նեղութիւններով հասնելու փափագի ու ձգտի:

Երկու մեծ վարժապետներ է զըկում մեզ Նախախնամութիւնը, որ աստուածայինը սովորեցնեն, աստուածային բանի մէջ կրթին ու դաստիարակեն, մեր, մեր խղճմտանքն է, որ մեր որդի մերն է, մեր, վեհալ, մեր գլխին եկած բաները, որ մերանից որդի էն: Նոքա երբէք պարապ չեն կենում, միշտ բանի վերայ են, ներսից ու դուրսից, և նոցա նպատակը ջոկ ջոկ բաներ չեն, այլ մի և նոյնն է. նոքա մին մինի օտար չեն, այլ շատ մօտիկ, միշտ համաձայն են միմիմիւր, և այնպէս են գործ տեսնում. մի նպատակ ունին երկուսն ևս, թէև գործները մին չեն, ոչ մի ժամանակ միմիմիւր միմիմիւր հակառակ բան չեն անում, միմեանց ընդդէմ գործ չեն բռնում:

Խղճմտանքը սապտիկ կերպով զգալ է տալիս մեզ, որ վերելում Աստուած կայ, Նա է ամենայն բան կարգադրում, առաջնորդում, ամեն բան նորա ձեռքին է. իսկ մեր վիճակն ու գլխին եկած բաներն, փորձանքը, փորձութիւնները, ձախորդութիւնները, անբաղդութիւններն յայտնի կերպով մեզ ցոյց են տալիս Աստուծոյ ամենակարող զօրութեան գործերի մէջ, նորա առաջնորդութիւնը, ամենայն բան նորա ձեռքումն լինելը: Խղճմտանքը տալիս է մեզ այն օրէնքն, որով մեր շարն ու բարին մին միմիմիւր ջոկումենք ու ճանաչում, իսկ մեր գլխին եկածները կատարում են մեր վերայ իւրեանց վճիռը, կամ մեր բարօրութեան, կամ անբաղդութեան համար, մեզ օրհնենք, կամ պատիժ լինելով, Խղճմտանքը բարձր ձայնով ասումէ մեզ թէ, այ մահկանացու մարդ, մարմնիդ վայելչութիւնները չեն քեզ համար ամենագլխաւոր բանն, այլ առաքինութիւնն ու արդարութիւնը, իսկ մեր գլխին եկած բաները, մեզ ցածք, նեղութիւններ քաշել տալով, մեզ հասկացնում են, որ ամենայն երկրաւոր, աշխարհային վայելչութիւն փուչ է, անհաստատ ու անցաւոր: Խղճմտանքը ցոյց է տալի մեզ, որ մեր բանական հոգւոյ կատարելագործութիւնը մեր նպատակն է, որին պէտք է աշխատենք հասնելու. իսկ մեր գլխին եկած բաները բաց են անում մեր առաջ աստուածային լայն և ընդարձակ ճանապարհ կատարելագործվելու: Խղճմտանքն ասումէ, դու անմահ վիճակի ես սպսմանում, իսկ մեր գլխին եկած բաները հրամայում են մահաւանդ, որ մեր մարմնի մահկանացու մասն փչացնի, ոչնչացնի:

Երկուսն ևս, թէ փորձութիւններն, և թէ խղճմտանքը, երբէք միմեանց չեն հակառակում: Ի՞նչպէս կարող էր լինել, որ յաւիտենական իմաստութեան կարգադրութիւնի մէջ հակառակութիւն տեսնվէր: Աստուծոյ կարգադրութեան մէջ երկու մին մինի հակառակ բան գտնուէր: Քրիստոս մեր Տիրոջ մեզ փրկելու գործի մէջ վսեմ բանն այն է, որ Նա խղճմտանքի ու փորձանքների միմեանց հետ համաձայն միեւնոյն գործը կատարելը շատ պարզ կերպով յայտնեց մարդկային ազգին: Նորա մէջ սովորեցրածն այն էր, ինչ որ աստուածութիւնը մեր խղճմտանքի մէջը դրել է իբրեւ հաստատ ու սուրբ պահելու օրէնք: Իսկ ինչ որ Եւր կեանքի մէջն արաւ ու կատարեց, իբրեւ իւր անկողն գործերն, նոյնպէս և ինչ որ Նա քաջեց, Նորա հնազանդին էր տնօրէնութեան Եւր Հօր, որ երկնքումն է: Ուրեմն չէ կարելի մեզ, միայն Քրիստոսի տուած ուսումն, մեզ համար հարկաւոր տեսնել, այլև միշտ Նորա Եւր կեանքովն մեզ տուած օրինակն ևս, մեր գլխին եկած ամեն տեսակ փորձանքների մէջ, մեր աչքի առաջին պէտքէ ունենանք իբրեւ հետեւելու օրինակ, թէ Նորա տուած ուսումից չձուլվու: Թէ Նորա մեզ տուած օրինակին հարազատ ու հաւատարիմ կերպով հետեւելու համար, Քրիստոսի մի անձնաւորութեան մէջ, խղճմտանքն ու փորձութիւնն կատարեալ համաձայնութեան մէջ լինելովն, յառաջացաւ իմաստութեան և առաքինութեան մեզ հետեւելու օրինակն և կատարուեցաւ մոլորութեան ու մեղքի վերայ Նորա մահկանացու մարդկային բնութեան այն անմահ ու յաւիտենական յաղթութիւնն, որ սկիզբն դառաւ աշխարհի փրկութեան:

Եթէ, որ Աստուծոյ մեզ դաստիարակելու գործին մարդկային մի թոյլ օրինակ տալու լինիմ, թէ ինչ կերպ բան է և ինչի՞ նմանեցնենք, որ հասկանալք, ուրիշ աւելի յարմարաւոր նմանութիւն բերել չեմ կարողանալ քան թէ ինչի որ նմանացնումէր ինքն Փրկիչն, որ է, հօր վարմունքը իւր զաւակների հետ ընտանեկան կեանքում: Իմաստուն հայրը ցանկանումէ այնպէս մեծացնել իւր որդուն, որ, ինչքան կարելի է, զերազանց մի զաւակ դառնայ: Նա զգումէ, որ վարժատան ուսումով և իւր կոչման համար հարկաւոր գիտութիւններով, որ միջոց տուեց իւր որդուն ստանալու, զեռ ևս նորա կեանքի ամեն բաղաւորութիւններն պատրաստած չեղաւ: զլիւսաւոր բանը նորա հոգին բարոյապէս ազնուացնելն է: Այդ մշտքով նա սորվեցնումէ որդուն հարկաւորը, խրատներ տալիս, պարտականութիւններն առաջին դնում, յորդորում, զգուշացնում այս, այն բանից: Նա իւր որդու զեռ ևս անչափահաս ու անփորձ տարիներումն նորա համար կենդանի ու խօսուն խոհանոց է դառնում: Բայց շատ չէ անց կենում, որ խելքը հասնումէ, թէ տուած ամենազգու բարոյական ուսումն ևս հերիք չէ իւր զաւակի բնաւորութիւնն ազնուացնելու համար: Ըսեմ հասկանումէ, որ հայր ասածդ իւր զաւակի փոքր ժամանակին նորա վիճակի ու բնիքի փառքովն իւր կարողութեան շօյ տնօրինողն, կարգադրողն պէտք է լինի, տանելով նորան իւր առաջնորդութիւնովն

այն ճանապարհով, որով պէտք է ման գայ և որից պէտք է դուրս չգայ, Ուրիմն պէտք է հայրն որդուն, վատի համար պատժի, լաւի համար պարգև տայ ու օրհնի պէտք է ինքն իրրեւ հայր իւր, իսկ սիրողն զեպի աստուածայինը որդու թորմ, ու մասնող սիրուն, ու հոգին տաքացնի, ինքն ամենայն առաքելութիւնների մէջ օրինակ լինի նորան ու օրինակ տայ, ինքը պէտք է բաղդաւորութիւնի մէջ եղած ժամանակն իւր չափը ճանաչի, կամ ինքն իրան չկորցնի, անբաղդութեան մէջն ևս մեծահոգի, տանող, համբերող լինի, առանց փոխուելու, ուրիշ մարդ գտնուու, Այսպէս նա իրրեւ հայր իւր որդու, իբրեւ վարժապետ, դաստիարակ իւր աշակերտի, կարող ենք տեսլ, նոյնպէս նորա, իրան հետեւելու, լաւ օրինակն կլինի, նա իւր որդու հոգու մէջը կզնի Բրիտարսի մեր տիրոջ փրկագործութեան հիմն, որոյ վերայ շինութիւնն յատալ պէտք է տանեն, ժամանկով խղճմտանքը, մեր վիճակն ու մեր գլխին գալու բաները:

Ո՛հ, որչափ շնորհակալ եմ ես իմ մանկութեան դաստիարակներից, որ նոքա վաղօրօք արդէն զրոյս եմ սրտիս մէջ այս պատուական հիմն իմ երջանկութեան: Ես սրտանց շնորհակալ եմ նոցա ու երբեք չեմ մոռանալ, թէ և նոքա արդէն վաղուց հոգի տակուրը պատկած են և իւրեանց գերեզմանի վերայ շատանց կանաչ խոտ է դուրս եկած ու ծածկած նոցա: Եկաւ ժամանակն, այժմ ևս անց կացած չէ, որ աշխարհիս իրենին առանց ուրիշի ինքս իմ գլխիս տէրը պիտի լինիմ, ու իմ խելքովս բան պէտք է բռնեմ, գործ տեսնեմ, ապրիմ, պատիւ, անուն ունենամ: Այժմ ևս շատ անգամ մտքիցս անց է կենում թէ Կիւլպէս դեռ ևս շատ տեղ պէտք էին ինձ նոցա խելքը, խրատը, խորհուրդը, փորձանքութիւնը, ինչ պէս կարող էին ինձ զգուշացնել այն, այն տեղ, այն ու այն դործի մէջ, այն աւայն մարդից, իոյց իմ տես ու ճանաչ, մինչև անգամ ինձ բարեկամ մարդիկների մեծ մասը, իւրեանց անձն ու շահ միայն, միտք անողներն ինձ վերայ միտաւր աչքով մտիկ տալով, մտիցս անց են կենում, գիտեմ իւրեանց բանին: Ում վերայ ինչի վերայ յոյսս դնեմ, երբ որ, մարդ ենք, բանս ձախ դնալու լինի, ընկնելու լինիմ, ո՞վ կլինի մեծ գիշերվայ մէջ ինձ լոյս անող, լոյս տաւող աստղու որ իմ ճանապարհս ցոյց տայ: Ո՛վ իմ Աստուած, Գու ես միայն, որ ինձ չես թողնում, Գու ես միայն, որ այժմ ևս միշտ պատիւ իրում եմ երկու Տրեշտակների, որ ինձ զրուշացնելով ու մխթմարելով, այս աշխարհիս կեանքիս մէջն ինձ իմ ճանապարհս ցոյց տան ու միշտ իմ հետո ման դանդայն երկու Տրեշտակների մինն իմ խղճմտանք է, որ իմ սրտում է միւսն այն ստորը նպատակ ունեցող բաներն, այն ձախ բաներն, որ իմ կեանքումն ինձ, պատու հուժմն, որ անփորձ շինամ աշխարհումն: Ո՛վ իմ Աստուած, թող որ ես նոցա ձայնին ականջ դնեմ և սովորեցնեմ ինձ, որ հասկանամ թէ նորանցով ի՞նչ եմ կամենում, ինձ խնայել, կամ ինչ է լաւ կամք, որ նորանցով ինձ համկացնումես: Գու իմ սրտս անցնի, որ իմ անհոգի Գրիգորի խօսքեր ու գործեր, որ

մի կողմից ինձ դաստիարակող ու փրկող այժ ու զօրութիւն զարձեք քիմ
համար: Միշտ ձեր մէջ պէտքէ պտտեմ ինձ հարկաւոր թւումս յոյժ
թուովիւն քիմ՝ անմահ հոգիս կառարեքարծկու: համար Եթէ որ այս
կեանքիս մէջն ու աշխարհումս չկարողանամ ևս քիմ՝ նպատակիս հասնե-
լու: հաստատ յուսով քիմ՝ պոնէ պնտիդ հնձեղ զօրութիւնով քիմ չոր
պտտեղ տկարութիւնով անբնական եղբայրս յայտարարայ ձեռքս զգով քա-
(Իմազգէն)

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԵՄԵԼԻՐ ՀԻՅՈՒՄՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ
(Արարած 1880, օգոստոս)
Բ.

Մի համարս պետք է ինչ որ արդիւն է քիմ ինչ որ քիմ ինչ որ քիմ
կամենումներ համառօտապէս նկարագրել Տարրական դպրոցներին վե-
րաբերեալ մի ընդհանուր պատկեր: հեռեկան նորագոյն մանկավարժու-
թեան իրաւացի պահանջներին: հարկաւոր է այս մասին խօսել որով
հետեւ վերջին ժամանակներումս հայ լրագրութեան մէջ Տարրական դպ-
րոցներին վերաբերեալ յօդուածներից երևում է որ մեր յօդուածագիր
մանկավարժները իր րիանց աչքի առաջ չունեն ոչ մի հիմնաւոր փաստ
որով կարողանային ապացուցանել թէ ինչ է արդեօք հարկաւոր ուսու-
ցանել տարրական դպրոցների մէջ և թէ ինչիսպէս իրաւանց առաջար-
կած ինքն թեր պէտքէ սովորեցնեն և ոչ գործ ինքն թեր: Արդարեւ եթե
կամենում են տարրական դպրոցների մասին մի ընդհանուր ծրագիր արա-
ջարկել պէտքէ որ այդ ծրագիրը հիմնված լինի նախ սովորող մանուկի
բնաւորութեան վերայ: երկրորդացն պահանջների վերայ որ կեանքը կամ
ամենօրեայ գործնական պահանջները ստիպում են մեզ գիտենալ:

Այս պահանջներն են ահա որոնց մասին մանկավարժները տակաւին մի
ընդհանուր համաձայնութեան չեն հասնել մանաւանդ մեր հայ մանկա-
վարժները: Առաջին հարցը սա է թէ արդեօք ուղղութեամբ ինչ
պէտք է սովորեցնել: Այս հարցը դպրոցի գործնական կողմին է վերաբերվում
սորանով վճռվում է դպրոցի նախագիծը: Մանկավարժների կարծիքները
այս հարցի վերայ շատ արբեր են: Ոմանք տառմեն պէտքէ ուսուցա-
նել այն ինչ որ ժողովուրդն է կամենում: Բայց թէ ինչ է կամենում
ժողովուրդը այս հարցին ոչ որ պատասխան չէ տալիս: Մէկն ասում
ժողովուրդը կամենում է ժամագիրք և սաղմոս ուսուցանել: միւսն ասում
նրան հարկաւոր է գիւղատնտեսութիւն, երրորդը թէ նորան հարկաւոր է
որհեստ: չորրորդը պնդում է թէ նա պէտքէ դրագիտութիւն և հաշիւ գի-
տենայ և այլն: Սոցա դէմ ուրիշները պատասխանում են ժողովուրդը տգետ
է, յիմար է, նա մարդիս բնաւորութիւնը հոգեբանօրէն չէ իմաստաս-
րել: Ուստի և չէ կարող վճռել թէ ինչ է հարկաւոր սովորեցնել մանու-

կի զարգացման համար. ապա ուրեմն աւելորդ է լսելը նորան. Կան այս-
պիսիներն ևս, որոնք ասումեն թէ ուսում մտարանը պէտքէ ստորեցնէ մա-
նուկին այն ինչ որ բարեւար է. ինչ որ ռամկին կարող է գիւղատնտես շի-
նել, և այս հիման վերայ կամենումեն կանոն ցանկը տարրական ուսում-
նարաններ, այսինքն կամենումեն տարրական դպրոցները գիւղատնտեսա-
կան դպրոցի վերածել. Կան այնպիսի մարդիկ ևս, որոնք պատկանումեն
այն կուսակցութեանը, որը անգամ թէ ժողովրդի կարծիքին պէտք է
հեռանա, այլ պէտքէ տարրական դպրոցների մէջ տանողին այն ամենը,
ինչ որ վերաբերումէ մարդիս ընդհանուր զարգացման. իսկ գիտութիւնը
յետոյ ևս ձեռք բերվի և այլն և այլն:

Որին լսել ուրեմն. ի՞նչ ուսուցանել. ի՞նչպէս ուսուցանել. ահա այս
բոլոր մտաւ իրեւանի մէջ ինչպիսիք. Կարծիք չկայ որ այս բոլոր տա-
րածայնութիւնների պատճառը կայանումէ այն խախտու հիման վերայ, որ
ասումէ Եւթարք-Եւթարք. Եւթարքանչիւր որ այսպէս է ասում. — Իսկ Կար-
ծումէ (բայտ իս պէտք էր) ինձ թուի թէ և ինչ և չէ ասում այս ինչ
ընդհանուր հիման վերայ է իմ կարծիքը հիմնված:

Այս կամայականութիւնը շարունակելու է անշուշտ մինչև այն ժամա-
նակ, մինչև գտնվել մի ճշմարիտ սկզբունք, որ հետո լինել այդ կամա-
յականութիւնից, և հիմնված լինել անհերքելի ճշմարիտ թեան վերայ,
և որով ևս Մարքի զարգացման պէտքէ լինի համապատասխան նոր բնութեանը
Թող այդպէս լինի, այնուամենայնիւ այդ խնդիրն ևս մեծամեծ դժուար-
ութիւնների է հանդիպում. երբ կամենում ենք դորան ճշմարիտ սկզբ-
բունք ընդունել. որովհետեւ մարդիս ընտրեալ թեան վերայ մեր ունեցած հա-
յեացքը ևս միշտ միատեսակ է լինում. այլ այլ և այլ միջոցներով
մեր հայեացքն ևս այլ և այլ է լինում նորա ընտրեալ թեան, նորա գոյու-
թեան և նորա նպատակի վերայ. Ուրեմն վերոյիշված սկզբունքը ևս փո-
փոխութեան ենթակա պէտքէ որ արդարեւ այնպիսի ժամանակ ինչպէս

Կարծիք կայ որ մարդոց ենթարկված լինելով ընտան և ընկերական
ազդեցութեանց որին պէտքէ որ իւր պատմական զարգացման մէջ
այլ և այլ դրու թիւնների մէջ լինի գտնուած. ուրեմն պէտքէ որ իւր նպա-
տակներն ևս դադարեան լինին եղած այսինքն համաձայն պէտքէ լինելին
ժամանակի պահանջներին. Մանկավարժներից ոմանք վերոյիշեալ պատ-
մական երևոյթները չնկատելու արեւելքի հասնել են այն եղանակցութեանը
թէ Եւթարք-Եւթարք պէտքէ մարքի պատմական վեպի համար

Եւթարք այն վարդապետութիւնն էս նման է. Եւթարքի վարդապետու-
թեանը այսինքն ասում են փոփոխութեան ենթակա է. Օրինակ եթէ ընդուն-
նելք որ ճշմարիտ է այս վարդապետութիւնը, ապա հարկաւ որ էր ուսու-
ցանել այն ամենը ինչ որ կեանքն է պահանջում. Ինչ որ մեր կենցաղա-
յականութեան անհրաժեշտ պայմանն է. բայց կայնորում միտք բառիւ այն աս-
մենք որից կախված է մեր բազմը, մեր ապահովութիւնը, կոնք ինչ որ
մեզ կորող էր հասարակութեան օգնութեան անդամ չիւնել:

Ընդունելով տարրական դպրոցի համար խորե ատաջնորդ կամ հիմն
մեր ընթացիկ կեանքը հարկաւ պետքէ գործին նայինք օգտուելու թե՛ն տե-
սակէտեցւոյ Ապա ուրեմն տարրական դպրոցի մանուկ աշակերտներին միւս
էր կրթէինք ճիշտ հասկանալու հայեացքով աշխատեալ կրթէինք որ այդ
տեղից զուրս կհոդ աշակերտները համարաւարտանալէն ընկացիկ կեանքի
պահանջներն այս կամ այն հանգամանքներով Այսպէս յայտնեալ
ընկանապէս որ մեր տարրական դպրոցները պետքէ համապատասխան
որոշ լինել կամ նպատակ ունենային Խորհրդին այս կէտից քննելով երկ-
րագործական նպատակով նշանակված Տարրական դպրոցում հարկաւ որ
կրթներ ուսուցանել ֆորշ առարկայ միտն այն ինչ գործարհներին հա-
մար նշանակված դպրոցներում բոլորովին սրիշ անարկոյց արագաբան
Տարրական դպրոցներում գործեալ բոլորովին այլ աս պիտի ձևւնան գե-
ղացուն հարկաւ որ տալ այլ տեսակ կրթութիւն քան թէ Երազմա-
ցուն վաճառականին այլ տեսակ քան թէ հագեորականին զին նրական
նին կըն նայելով իրարանշխոր դասակարգի մարդկիկների գործնականներ
պատահներին կամ նոցա ապրելու պայմաններին անշուշտ հարկաւ որ
տալ իրարանշխոր դասակարգի մարդկիկներին որոշեալ տեսակի գիտ-
ութիւն և կրթութիւն
Հասկանալի էր ուրեմն որ այսպիսի հանգամանքներով բոլորովին ա-
նկարգէր մի ընդհանուր սահմանափակելու Տարրական կամ Բնորոշ-
դական դպրոցների համար Ինչպէս զուրս քան որ երեմն այս հակառակ
հանգամանքներից որ գտնենք ճշմարիտ կըրը Փորձենք այդ կըրը գոր-
նելու
Այսպիսի լծէ մարդկային բնաւորութիւնը վերաբերեալ հայեացքները
նկարկված են փոփոխութեան Այս ճշմարիտ է միտքով միայն
սրովհետեւ մարդիկ բնութեան երկնքէն փշտակեալ և այսինքն մարդս միշտ
մարդ է Կարգ ունի խօսելու ձիրք որը զարգանալու ընդունակ է ունի
ունի միտք որ գիտութիւններով և կրթութեամբ լուսաւորուած և ըն-
դարձակվում ունի կամ որ կենդանի օրինակներով և վարժութեամբ
ընդունում այս կամ այն հաստատուն ուղղութիւնը Ինչին սիրտ կամ
զգացմունք որ աշխուստով և լուսաւորվում քարոյական կրթութիւն
նով
Կարգ միշտ եղել է և կլինի զարգացող եակ նա ոչ իրրեւ լոկ մի
առանձնացեալ անհատականութիւն է այլ նա իրրեւ և ամփոփում է իւր
մը սեռի ընդհանուր յատկանիշները նա ունի անհատական և ցեղական
կամ սեռական յատկութիւններ Բայց ունի նաեւ հանրամարդկային բնաւ-
դեցութիւն և պիտոյք օգտուի ոչ միայն անձնական անհատական և ցե-
ղական իրաւունք և պարտաւորութիւն ունի այլ և ունի նա հանրամարդ-
կային իրաւունք և պարտաւորութիւն — նա ընկերական էակ է Եւրեմն
մարդոս բնութեան մէջ կալ անփոփոխ մշտնջենական և անհերքելի մի
փաստ որը նորա բնութեան էութիւնն է

Արդ եթէ հաւատումենք որ կայ մարդուս մէջ այդ անփոփոխ եղութիւնը կամ ընդունելը, ապա ունինք իրաւունք ընդունելու այս ակդոսերը թէ, մարդուս ինքնութիւնը պէտք է լինէ հասարակական էր քննութեանը: Այլ ժամ մարդուս է որ այդ վարդապետութիւնը լոկ պատմական հարժան կամ անփոփոխ մի բան չէ, այլ է մի սկզբունք, որ ամփոփումէ վեր մէջ մի անփոփոխ միտք: Ունի մի էական պարունակութիւն, որ բնական այն պահանջը թէ պէտքէ ուսուցանել զպրոցում ան տանք, որ կարող է մարդուս ամբողջինը, այդ մի դատարկ դարձուած չէ, այլ է մի իմաստալի և կենդանի սկզբունք ուսուցման, որ տալիս է տարրական գաղափարներն ճշմարիտ մարդասիրական ուղղութիւն: Գտնք երկրորդ խնդրին, ասում են, կրթութիւնը պէտքէ մարդուս պատրաստէ կեանքի համար: Բայց որովհետեւ կեանքը միշտ առաջ է գնում, որովհետեւ նորա պայմանները միշտ և անդադար կենթակայ են փոփոխութեան, տարակոյս չկայ ուրեմն որ կրթութեան անհրաժեշտ և պէտքէ լինի ննթակայ փոփոխութեան, եթէ չենք կամենում որ զպրոցը կեանքից լիտ մնայ:

Կեանքի համար պատրաստել: Այս նախադասութեան միտքը այլ բան չէ, այլ ան թէ հարկաւոր է աւանդել աշակերտին ժամանակիս պահանջմանց համապատասխան դիտութիւններ կամ ուրիշ իրօքնով: Այն պէս, որ անհրաժեշտ է ընթացիկ կեանքի մէջ յաջողակ ապրելու համար:

Զէ կարելի հերքել կամ ուրանալ այս վարդապետութիւնն էլ, որովհետեւ սա ևս իւր բաժին ճշմարտութիւնն ունի: Եթէ մի սխալմունք կայ սորա մէջ, այդ կայանումէ նորանում, որ այդ վարդապետութեան մէջ մասն ընդունելու անհրաժեշտ է փոխարէն այսինքն ան, որ տարրական գաղափարներն և հանրակրթական լրացուցիչ մասն է կազմում, ընդունվում պէտքէ հիմք կամ որպէս սկզբունք:

Որպէս զի վերոյիշեալ սկզբունքը իւր ճիշտ տեղում գործածել կարողանանք և նորա իսկական նշանակութիւնը որոշենք Տարրական գաղափար ընթացքում, հարկաւոր ենք համարում փոքր ինչ աւելի կօշտել յառաջ բերած հայեցողութիւնների մասին:

Կարծիք չկայ որ իւրաքանչիւր երեկոյ ինչ ազգից և ինչ սեռի որ լինէր, մարդ է, ուրեմն ժողովրդեան ամեն դասակարգի, ամեն սեռի և կոչման, ամեն դրութեան պատկանող մանուկները պէտքէ ուսանին սնուի, ինչ որ կարող էր զարգանել նոցա մէջ ճշմարիտ մարդկային արժանաւորութիւնը: Այս տեսակէտից նայելով, պէտքէ խոստովանինք, որ Տարրական գաղափարն է ամենքի համար. նա համայնական գաղափար է. նա պէտքէ մտաշնչի լինի ամենքին, նա պէտքէ մատակարարէ ամենքին հարկաւոր եղածը: Նա մի տաճար է, ուր անխտիր համախմբվում են հարուստները և աղքատները, հողերականները և աշխարհականները շնայելով իրանց հասարակական և անտեսական դրութեանը: Եւ այսպէս Տարրական գաղափարը պէտքէ լինի հասարակաց բոլոր դասակարգերին պատկանող և երկրին սեռի մանուկների համար ևս ընդհանուր: Շնայելով նոցա ծնողների հասարակական և նիւ-

Թոհան գրաթիւանըս քսն զմե ստորան լոյս իս գնահատանս? Էնմ բոլ

Բայց արդէն տե մանուկ — մարդը միեւնոյն ժամանակ իւր ժողովրդեան որդին է՝ անպակաս անգամ է իւր հասարակութեան. և պէտքէ օգտակա լինի ոչ միայն իւր անձի համար, այլև պիտանի իւր հասարակութեանը. և անհիմարական Կարգի վերայ երկու պարտաւորութիւն կայ՝ այն է զարգացնել մարդուս մէջ այն ամենը ինչ որ անհրաժեշտ է, և այն ամենը ինչ որ հանրական է. Ուրեմն ուսանելի առարկաները պէտքէ հանրամարդ կացիւնտարբերի հետ անարժեքեան նման այն տարրերը, որք Կարող են զարգացնել մանկան մտքի անձնական և ազգային շահաւէտ կողմերը ևս.

Արդեօք այդ տարրերից որք պէտքէ նախընթաց լինի և որք հետևող. որք պէտքէ հիմք լինի և որք լրացուցիչ մասը մի խօսքով ինչ յարաբերութեան մէջ պէտքէ գտնուին այս տարրերը.

Թռի թէ կարելի չկայ ապացուցանելու և բացատրելու այս հարցոյն և հանրածանօթ ճշմարտութիւնը. թէ — նախ քան լինել մեքենայէտ մշակ պատաւոր, զինուոր, փաստաբան, արուեստագէտ, երկրագործ ևլն. պէտքէ ևնել հարց Ուրեմն հասարակութեանը (ի՞թէ կուզէիք որ մարդս մեքենայ չդառնայ, և անգիտակցաբար ինքն իր վերայ չը պտտէր) պէտքէ երեսն և հարստութիւն հանրակենսակերպ և զարգացման հիմքի վերայ.

Այս ճշմարտութիւնը ապացոյցի կարօտ չէ, մանաւանդ մարդկու թեան դարպացման պատմութիւնը անխիւ և անլիճելի ապացուցութիւններ ունի զորաւ ճշմարտութեան համար.

Եթէ դարձող իւր ազգեցողութիւնը չէ սահմանափակու մ մանկան այս կտր այն հիմք միայն զարգացնելով այլ տարածումէ իւր ազգեցողութիւնը որա լոյր որ ունենի և ընդունակութեանց կրթութեան վերայ, ապա կարծիք չկայ որ դպրոցի դաստիարակիչ ազգեցողութիւնը կլնի անհրաժեշտ հետևութիւն ունուցման բոլոր շրջանի մէջ. Փոքր ինչ հեռու գնանք. եթէ նորարական դպրոցի բոլոր գործունէութիւնը կըղնի այն բարձրագոյն սկզբունքից որ ուսուցանում է թէ — մարդուս կրթութիւնը պէտքէ լինի նորա ընտ թեան համապատասխան ապա հասկանալի է որ նորարական դպրոցում կարելի է և պէտքէ ուսուցանել շահաւէտութիւն.

Օգտակարութեան սկզբունքը կարող է իրեն անհերքելի պայման ընդունուիլ ամենայն բանական գործունէութեան մէջ.

Սակայն այդ օգտակարութեան սկզբունքը այն մտքով պէտքէ հասկացուի ինչ որ մտքով որ հասկանումէ զորան մարդաստակուն բարոյականութիւնը.

Այս օգտակարութիւնը ամենևին նիւթամուր թեան մտք չպէտքէ ընդունելի զա կողմա շահախնդրութիւն չէ, կամ պարզ ասենք, զա չէ կաշանում լոկ նիւթի մէջ. որք սահմանափակումէ կշռով ու շահով, այլ զա մի բարձրագոյն սկզբունք է որ ունենալու է իւր հիմքը ամենայն ազնիւ և մարդասիրական զգայական մէջ, որք մարդուս բարոյական կենցաղավարութեան մէջ պէտքէ արտայայտուի. և այսպէս կրկնումէ.

ուսուցանել, օգտակար, նշանակում ունեցողները, որ
կարող էր մարդու բարոյական ազատ և ազնիւ հանձնել —

ՍԹԷ՝ ճշմարիտ է, որ բոլոր մարդիկ պարտավոր են մտաւորապէս զննար
և բարոյական էակներ լինել, այսպէս հասկանալի է, որ պարտական
ները պէտքէ ամենքի համար բանան, իրանց յոյժները, Այսպիսի մտքով
կրթութիւնը ոչ միայն մարդուն հանրական իրաւունքն է, այլև նորա
էական պարտաւորութիւնն է, իւրաքանչիւր պարտաւոր է բարոյական
լինել, այսպէս իւրաքանչիւր պէտքէ կրթութիւն, ճարտական, գործը
սովորման և անձնավորական պարտք, ոչ այն պատճառով որ իր
թիւնը իւր միտքի անարգ, կամ խղճածաց համար միայն ընդունում
հաստատութիւնն ոչ, այլ այն պատճառով որ անպատասխան և հանրա
կրթական տեղն է իւրաքանչիւր դասակարգի մարդկանց համար, միայն
նա պէտքէ իւրաքանչիւր իրաւունքի զարգացման տարրը մատակարարէ
Որպէս ընտանեաց մէջ մայրը ներկայացնում է դաստիարակչի պատկերը, և
գաղափարը, կամ ուրիշ խոսքով ասենք, որպէս առանց դաստիարակ մօր
և հօր զաւակները չեն կարող հարկաւոր եղած կրթութիւնն ստանալ
իրանց մանկական օրերում, այսպէս և առանց նախնական դաստիարակչի
ժողովրդական բոլոր դասակարգերը չեն կարող իրանց հարկաւոր եղած
դաստիարակ կրթութիւնն ստանալ, Ուրեմն ամենայն տեղ, ուր որ մար
դասիական և բարեպաշտական պիտայքն զգացուին, այնտեղ անշուշտ
պէտքէ դռնուի տարրական դպրոց, Այս ժամանակ միայն մարդկային
ընկերութեան յառաջադիմութիւնը ապահովւած կը համարուի:

Ինչպիսիւս արժանի է որ արտեղ ևս բոլոր սկզբնական և բնական ա
կանները բոլորովն մանկավարժութեան այն բարձրագոյն սկզբունքից, որը
առանձնորոշէ մեզ մինչև այստեղ, այն է մարդու ինքն-լինելը պէտքէ հա
պաւիրել ինչ իւր բնութեան Փորձով իմացում է, և իւրաքանչիւր մարդ
կարող է իրան վերայ տեսնել, որ այն գաղափարներն են միայն կենդանի
հաստատուն, պարզ, լիակատար, որք կազմուել են իրական առարկաների
վերայ եղած նախնութեաց դիտողութիւններից, Ոչ, որ իրական առարկա
ները իրանց էական յատկանիշներով պարզ և հասկանալի կերպիւ չեն
դիտւել և չեն զննուել, ով որ շօշափելի կերպով չէ զգացել առարկաների
որոշութիւնը, այլ լիւ լիւր չէ բաւականացել, նա չէ կարող այդ ա
ռարկաների վերայ ճիշտ գաղափար ունենալ, Այս է պատճառը որ ման
կավարժութիւնը ուսուցման եղանակի առաջին պայմանը, ինչպէս դաս
տար-ինքն է համարում, Ուրեմն անհրաժեշտ հարկաւոր է որ երեխան
նախապէս զննէ առարկան և յետոյ տայ նորա անունը, կամ այն բառը
որի մէջ է նորա անունը, Զննելու պատճառով ինչպէս սկզբնական ուսուց
ման մէջ, է ընդհանուր և անփոփոխ սկզբունք բոլոր ազգերի համար
որովհետև այդ սկզբունքը հոգեբանական հետազօտութիւնց արդիւնք է,
իսկ մարդկային զարգացման ընկան օրէնքն է:

Արդ այն հարցի պատասխանը թէ — ի՞նչպէս պէտքէ ուսուցանել տար-

ԻՏԱԼԻԱ ԵՒ ՎԵՆԵՏԻԱ

(«Արարատ» 1880, մայիս) .

Քաղաքի համառոտիւ պատկերի հետ ծանօթանալու համար հարկուորէ թռչունի նման օդի մէջ բարձրանալ և այնպէս նայել : Թռչունի նման օդի մէջ բարձրանալու փոխանակ զաւելի լաւ կլինի Ս. Մարկոսի զանգուկատան վերայ բարձրանալ : Նորա ամենաբարձր պատշգամից ձեր ոտքերի տակ մի ահագին քաղաք կտեսնէք : որ կարծես թէ զիւթական զօրութեամբ կանգնեցրած է ծովի մէջ : ջրային փողոցներով կորստուած և ճահիճների կանաչ ջրերով չօրացատուած : որոնք հետզհետէ աննշմարելի կերպով միանումեն Ատրիական ծովի կապոյտ ջրերի հետ :

Վենետիկ անրի մեծ մասի հիմքերը կամ ջրանցքների ջրերն են թըրջում : և կամ անրը ջրանցքներից բաժանուած են սաստիկ նեղ փողոցներով : որոնք աւելի նման են նրբանցքների քան թէ փողոցների և կոտարեալ լարիւրի թոսներ են կազմում : որոց մէջ օտար երկրացիքն մեծ դժուարութեամբ կարող է ճանապարհը գտնել : Այնու ամենայնիւ հետիոտս զբօսուելը շատ հետաքրքիր է :

Մեր նախ և առաջ ծանօթանալը Ս. Մարկոսի հրապարակի հետ : որովհետեւ Վենետիկը շարժողութեան զլիաւոր կենդրոնն է : Այս հրապարակը ծածկուած է մեծ մարմարեայ քարերով : երեք կողմից չօրացատված է հիմնալի շինութիւններով : որոնք բոլորը միասին : կարծես թէ մէկ մարմարիտեայ մեծ պալատ են կազմում : Այս պալատները երբեմն հասարակապետութեան անդամների բնակարաններ էին : Երեկոյները այդ շինութիւնները միմեանց հետ միացնող կամարները գաղով են լուսաւորուում : բայց իսկական հրապարակի վերայ գտնվումեն ձուլածոյ ջահեր սպիտակադոյն ապակեայ բազմաթիւ լապտերներով : Հարժողութիւնը աւելի սաստկանումէ երեկոյեան ժամանակ :

Երճանոցները լեցուած են ժողովրդով : ամեն կողմ անց ու դարձ են անում զբօսնալները : մանրավաճառների աղաղակները : քնարահարների երգերի : քաղեր երգեհանների ախորժ հնչիւնը : և Վենետիկցիների խօսակցութեան սուր ձայները լսվում են ամեն կողմից : Թանկարժ մի փոքր հեռուից լսվումէ սոխակի զալլալիկը : որին խկոյն յաջորդումեն հաւի կըռ : կոռը և ոչխարի բառաչիւնը : Այդ ձևանածուն է : որ իւրեան չօրացատող ժողովրդի առաջ : զանազան կենդանիների և թռչունների ձայներ է հանում :

Այդ տեղից երկու քայլ հեռու գտնվումէ կատարգուն : կամ աւելի լաւ ասած : փողոցի զերստանը : Նա իւր զգեստը անհամապալ յարմարութեամբ դարձնումէ հակառակ կողմը և իւր զլիարկին զանազան ձևեր է տալիս : Ամենայն մի ներկայացումի հետ նա անումէ և զանազան ձևեր և շարժումներ : « Պարոններ » չէք կամենում արդեօք տեսնել Նապօլէօնին : Եւ ձեր առաջ դուք երբեմն տեսնումէք նոյն ինքն Նապօլէօնին : երբեմն ևս

մի Աւստրիացի զինւոր բայց աւելի յաճախ մի ճիգով իմ: Նա ինչ մարդու որ կամենումէ ներկայացնել, աշխատում է իւր ձայնով, իմ նայվաճքով թէ զգեստով և թէ մօրձեի ձևերով նորան նմանել: Ահաւասիկ և շաքարեղէն վաճառողը որ իւր սփեյ մի արկղ է կախած, որի սպակու վրայից երեւումեն զանազան շաքարեղէններ: Նա ևս զիտէ իւր վերայ ուշադրութիւն դարձնել տալու եղանակը: Երբ անցնումէ՝ երկատարդ ասումէ՝ « պարոններ և տիկիներ, գնեցէք, Իմ շաքարեղէնները չքնաղ օրիորդի համբոյրների նման քաղցր են: Եւ անցնող պարոնը ի շնորհակալութիւն նորա ասած, ների խիստն անուամէ շաքարեղէնից: Իսկ երբ անցնումէ մի օրեկցէ արեւդայ նա ասումէ: « Գնեցէք պարոններ, իմ շաքարեղէններս քաղցր են և այն ժամանակ, երբ որ խորամանկ ճիգով իմի աշքերը ձեր վերայ են դարձում: Բոլոր հասարակութիւնը այս խօսքերի վերայ ծիծաղումէ և իսկզմի մի քանի ձեռքեր պարզվումեն շաքարեղէններ առնելու: »

Առաւօտեան Ս. Մարկոսի հրապարակը համարեա թէ բոլորովին գատարէ է. Վենետկեցիները շատ ուշ են վերկենում, կէս օրին հրապարակի վերայ չըջնել հետաքրքրելի է: Աղանիները անթիւ քանակութեամբ երկու ժամին այտուղ են հաւարվում կերակուելու համար: Վենետկեցիները սիրում և պահպանումեն աղանիներին: Երանց հետ կապված է նոցա պատմական յիշատակները: Աւանդութիւնը ասումէ: Որ աղանիները վրձնողական վայրկեաններում Վենետկեցիների համար հեռագիրների պաշտօն էին կատարում և ահա այդ պատճառաւ Վենետկեցիները նոցա շատ են սիրում: Նոցանից մի քանիսը հրապարակի մերձակայ շինութիւնների վերայ են բոյն գնում, միւսներ Ս. Մարկոսի եկեղեցւոյ կամարների տակ են հիւրասիրուած: Ահա օրից սկսեալ Ս. Մարկոսի հրապարակը աւելի նաստիկ է կենդանւում: Ս. Մարկոսի եկեղեցւոյ աստղ. ոսկեպղնձեայ պատուանդանով կախված է Ս. Մարկոսի թեաւոր առիւծեայ զրոշակը: Ըստ մարդիկ պատկած կամ նստած են մարմարեանեայ տաճարի շուրջ քաղաքի ջրերու շինները գոյնզգոյն բաճկոնակներով և երկար բրդեայ դը տակներով փայտերի վերայ անցկացրած պղնձեայ ամաններով ջուր են կրում պալատի ջրհամրարից: Սրճարանների մօտ փոքրիկ սեղանների շուրջը նստած են տիկիներ, որոնք իւրեանց անհրաժեշտ հովհարներով են խաղում, չըջում և ծաղիկ վաճառողները ցանցած Գործուած կողմերը ձեռքերին և ժպիտալով աստղարկումեն մամուշակից և յամիկից պատրաստուած գեղեցիկ փունջերը: Ըստ հազիւ է պատահում բոկոտն արեւուն սպիրած գլխով, ուղիղ գոյնով վերարկու հագած և պարանեայ դօսի կապած: Աշակերտները հրապարակից խումբ խումբ անցնելով երգումեն *la bella Venezia*, փողոցներում չըջումեն և ջրավաճառները օրօք երգերով գովումեն իւրեանց թաւը ջուրը: Ահա այս բոլորը համարեա թէ մի թատրոնական ներկայացումն է, որ նման չէ ոչ զիմաստահաններին և ոչ իտալական թատերանուագներին: Այս հրապարակի մէջ աւելի ուշադրութեան արժանի է քաղաքի պաշտպանի—Ս. Մարկոսի տաճարը, Վե-

նեղակցիներն պատմութեան և ճաշակի արժանի յիշատակարանը: Տաճարի ներսի կողմը ոչ արեքտոն իւր հոյակապութեամբ՝ որքան իւր գեղեցկութեամբ շոտյութեամբ և ճարտարապետական բազմազան ձևերով մեծ ազատութիւն է գործում մարդի վերայ: Ոչ մի անշքեղ չի պատահի այնքան մեծ քանակութեամբ ոսկեայ լուսոսկեայ և մարմարեայ անօֆններ որքան որ այս տեղ է պատահում: Եւ արդարեւ և Բախոյ զանազան կողմերից բերել են տալիս տաճարի շինութեան համար հարկաւ որ եղած պարագաները բոլոր նորա շինող ճարտարապետի հանձարը այս պարագաներով կարողացաւ շինել մի զարմանալի հոյակապ և գեղեցիկ շինութիւն: Սորա շինութեան ժամանակ ամեն մարդ իր բան պարտք էր համարում ամենայն տեսակ նուէրներ տալ: Ինչպէս են լուսնոսկեայ քառաձիւր մարմարի պիւններ, լմանկադին քարեր, արծաթեայ զրաւներ և շն: և շն:

Շինութեան ճակատի վերայ հինգ լուսնոսկեայ դռների վերայ՝ բարձրանում են հինգ կամարներ, որոնք միմեանցից բաժանուած են բազմաթիւ կարմրագոյն սիւներով և որոնցից միջինի վերայ գրուած է քառաձի կառք, որ յալչտակած են Վ. պոյսոյ հրապարակից: Միւս կողմը նոքից շարունակվում են կամարներ, որոնցից ծայրինները ծածկուած են ոսկու պէս փայլուն յաղճապակեով, իսկ միջանդինի միջոց գտնուած աղակերների միջից փայլում է մեծ աղամանդի կտորը, իսկ նորա վերայ ծիրանի գաշի մը լմանաւոր առիւծը՝ երկու լմանը դրած է բացուած աւետարանի վերայ: Դեպ ի վեր շարունակվում են սրածալի գլխան փոքրիկ աշտարակները բաժանված զմիմեջը՝ գտնուած պատու հաններով, իսկ սոցա վերայից խաչապսակ բիւզանդական գմբէթները բարձրանում են դեպի կապոյտ երկինքը: Եւ շինութեան այս գեղեցիկ ճակատը զարգարում է տեսակ տեսակ գեղեցիկ զարդերով: Քրիստոսի համարձման պատկերը յաղճապակուց խմաստութեան և յուսոյ պղարանական պատկերների քանդակներ, Գեթեմանի արձանը ուրիշ աստուածների արձանների հետ, Նահատակն ի և աւետարանիչների արձանները: Քրիստոնէական հաւատի մեկնութիւնները խառնվում են մշտապես հիմնասական խորհրդաւոր պատկերների և առասպելական անձների հետ:

Ս. Մարկոսի տաճարը աւելի նուիրուած է ճաշակի քան լմե աղօթիչի և այդ պատճառով ևս այստեղ աւելի յաճախուածն զրոստակները քան լմե աղօթողները:

Վեհեակերները իր բանց պաշտպանին տաճար կանգնելու համար շատ քանձ, հանձար և աշխատութիւն գործ դրին: Բայց համարեա լմե ոչ պակաս ծախս արին մի ուրիշ շինութիւն ևս կանգնեցնելու համար, որը նոցա փրապետների բնակարան, գաղտնի դատաստանի նիստի և նորա զօհերի բանի տեղ էր:— Եւ Գոթերի պալատն է: Եւնչպէս որ Ս. Մարկոսի տաճարը նմանապէս և սա շինուեցաւ մի քանի դարերի ընթացքում՝ բազմաթիւ պարգևատրուած ճարտարապետների ձեռքով:

Եւ այս շինութեան գեղեցկութեան վերայ չէ կարելի չզմայլել Սլաւոնա-

կան ծովեզերքից նայելու ժամանակ։ Այստեղից կտեսնուի ուղղակի դետ-
նից դուրս եկած սպիտակ մարմարոնեայ սիւներ, որոնք իւրեանց քանդա-
կաւորեալ վերնախորհիւնների վերայ կրումն նետանման կամայների եր-
կար նրբանցքները։ Նոցա վերայ երկրորդ կարգ վարդազոյն մարմարոնեայ
սիւններ կաղձումն երկրորդ նրբանցքը, զարդարուած ճարտարապետական
քանդակներով, յետոյ բարձրանումէ րաց վարդազոյն վանդակաձև պատը
լայն պատուհաններով, որի մէջտեղից կախուած է պատշգամբ, զարդար-
ված ասղեղործ մարմարիոններով։ Եւր ամպհովանին բարձրանումէ ա-
ռաստաղի վանդակաձև քանդակների վրայ, որի անկիւնների վերայ գտն-
վումն փոքրիկ աշտարակներ կանգնած քառանկիւնաձև կամ արձանեայ
սիւնների վերայ։ Դռների պալատը քննելու ժամանակ մարդ ամենից ա-
ւելի կզարմանայ թէ ինչպիսի ճարտարապետութիւն կարողացաւ հաս-
տատել այս ծանր շինութիւնը այդպիսի բարակ սիւնների վերայ։ Պալա-
տի միւս երկու ճակատները բոլորովին այլ ճաշակով են շինուած, նոքա
զարձրած են դէպի Ս. Մարկոսի տաճարի սրահը և բանտերը, որոնք նորա
հետ միանումն Ողտիւն երեկի կամրջով, այնպէս որ շատ սենեակների
պատուհաններից կարելի է բանտերը տեսնել . . . Ի՞նչ անհաճոյ դրա-
ցութիւն։ Այս պալատի բոլոր բնակիչների հոգու վերայ արդեօք ի՞նչ վատ
ազդեցութիւն են ունեցած այս բանտերը։

— «Արդեօք այդ ի՞նչ, այդ ի՞նչ դէզեր են դրան մօտ» հարցնումէ ճա-
նապարհորդը։ «Նոքա հասարակապետութեան դէմ։ Եսրուցած խոսովու-
թեան պատճառով դատապարտուած չորս եղբայրների յիշատակի համար
են արած»։ «Բայց այն ի՞նչ լուսնոսկեայ գլուխ է որ գտնվումէ տաճարի
և պալատի մէջ»։

— «Դա հասարակապետութեան զօրավարի Պառմանեօլի գլխի օրինակն
է, որին յետոյ պատէցին կասկած տանելով որ դաւաճան է»։ —
«Այա այս սիւնները, ի՞նչպէս դեղեցիկ են, արդեօք սոքա, ինչպէս այժմ
առաջ էս դեղեցիկութեան համար են եղած»։ — «Այդ սիւնները արեւել-
քից են յափշտակած, դոցա բանուածքների վերայ աշխատած են շատ
երեւելի քանդակագործներ։ Վենետիկի հասարակապետութեան ժամանակ
դոցա միջից գլխաւորապէս կախումէին ազնուական յանցաւորներին, ո-
րոնք նախ մեռած էին լինում պալատի բանտերում»։ — «Պալատի սիւններից
ինչո՞ւ համար միմիայն մինն է կարմիր»։ — «Նորա վերայ սովորաբար
յանցաւորների դատավճիռն են էին կախում»։

Արջապէս դուք կհասնիք հսկանների մարմարեայ սանդուխին, որը իւր
անունը ստացած է երկու սիւնանման արձաններից Մարսի և Նեպտունի։
Այս երկու արձանները Վենետիկցիների ծովի և ցամաքի վերայ ունեցած
տիրապետութեան նշանակներն են։ Այս մարմարեայ սանդուխի քանդակ-
ների վերայ աշխատած են երեւելի քանդակագործներ, և ճշմարիտ որ սորա
քանդակները շատ գեղեցիկ են։ Այս սանդուղի ամենավերին աստիճանի
վերայ Դոժերին էին պսակում և նորընտիրը Սինդիկոս կեկայ գլխարկ էր

ստանում, մարդարիտներով և թանկագին տկներով զարդարուած, «Ա. Եր-
ջապէս այն» ասումէ ճանապարհորդոյ, բարբարոսութեան յիշատակները
այլ ևս չես տեսներ և միայն Աւետիկի նախկին ոգեցեղութեան և հա-
րստութեան վերայ պիտի դարձնաս: — Եւ այց մի՞թէ դուք չէք մտա-
ծում: Եւ յանկարծ ձեր խօսքը բնորոշումէ առաջ, որքան «պատի մէջ այս
ծակերը . . . առաջ այդ ծակերի մէջ մարմարիտնայ առեւծներէ բաց
արած բերաններ կային և կամեցողները այնտեղ էին ձգուած իւրեանց ամ-
բաստանութիւնները»:

Եւ ահա դուք վերջապէս հին պալատի շքեղ դահլիճներումէ ք գրտ-
նըվում, որտեղ զիշերները շատ անդամ շատ կարեւոր խորհուրդներ էին
կատարւում: Դուք այժմ այնտեղ չէք կարող դանիլ արեւելեան շոյլու-
թիւնը. ոչ ծիրանիները, ոչ ոսկիները և ոչ թանկագին քարերը, բայց և
այնպէս դուք այնտեղ կտեսնէք վեհապետաց պատկերահանների զանազան
տեսակ աղբիւս աշխատութիւնները:

Նախ և առաջ հարկաւոր է քաջութիւն խորհրդէ դահլիճը գիտել: Ըստ
զօրուր է երեւակայել մի ուրիշ շինութիւն այդքան սքանչելի լինելու
մեծութեամբ լինելու զարդերի շոյլութեամբ և լինելու զեղարուեստական իրերի
հարստութեամբ: Պատերը և առաստաղը քանդակներով և պատկերներով
են ծածկւած: Մեծ ձուռնէ և քառանկիւնի ոսկեջրած շրջանակների մէջ
դրուած են թիւերէնիւնի և թիւ վերնիւնի աշխատութիւնները, որոնք այ-
լարանական տեսարանների ժամանակ, Աւետիկի յաղթանակի և մեծու-
թեան ներկայացուցիչներն են, բոլոր դոճերի պատկերները ևս այդտեղ են
դրուած, բայց Մարինո տալիերի դոճի պատկերի տեղը դատարկ է, իսկ
շրջանակը ևս քաղով է ծածկւած այս վերնագրով. «Եւ այդպէս համար
զիշատուած Մարինո տալիերի տեղն է»: Այս վերնագիրը իւրաքանչիւր
դոճի աշխիւն էր բնկնում, երբոր նա բոլոր պատուով միւս երեւելի աստի-
ճանաւորների ներկայութեամբ բաղմունքով այդ դահլիճում:

Բոլոր դահլիճներից ամենանշանուորն է զեւպաններ ընդունելու դահ-
լիճը, որը մինչև այժմ իւր նախկին զարդարանքները պահպանած է. դոճերի
ամբիօնը ևս այնտեղ է գտնւում: Նորա յատակը թանկագին գոյնզգոյն
մարմարիտներով է ծածկուած: պատերի վարի մասը ծածկւած է կիպա-
րիտներով. որոնք բնականաբար են յափշտակւած, պատերը և առաստաղը
զարդարուած են երեւելի քանդակագործների ձեռագործներով: Պատերի
վերայից կախած են թանկագին գործուածքներ, որոց մօտ դրուած են դոճի
և նորա խորհրդականների ակնարկները: Այս դահլիճը այնպէս էր զարդար-
ւած որ իւր հարստութեամբ շոյլութեամբ և վեհապետութեամբ օտար դե-
պաններին շլացնէր:

Այժմ այդ դահլիճները բոլորովին դատարկ են և հասարակութեան
թանգարանի կամ մատենադարանի տեղ են ծառայում: Այժմ մոտենք
տանիւրի խորհրդի դահլիճը ուր կատարւում է հաւատարմութեան դա-
տաստանը: Զեւպանի երեւակայել այն գիւղեցիկ զարդերը, որոնցով ծածկ-

ված են գորա պատերը և առաստաղը, որտեղ ամենամետղ և առնանահեղ դատաստաններ էին կատարվում: Բարձր կամարը բոլորը սկսով և զարդերով ծածկված, զեղեցիկ փայլուն և չանցնող ներկերով ներկված թեւաւոր փ. շապի վերայ, գտնվումէ վեհափայլաւոր արարանական պատկերը, զի ցարանական անտուածու հիւններից շրջապատուած: Ահա այսպիսի զարդարված առաստաղի տակ կատարվումէին շատ արևանահեղ դատավճիռներ:»

Այս դահլիճի մօտ կան մի քանի նեղ անցքեր և մի քանի փոքրիկ խցեր, որտեղ պահվումէին հնու թիւններ և երբեմն ևս հաւատաքննութիւններ էին կատարվում, այստեղ է և օրհասական դուռը որ նեղ նըրանցքով տանումէ դէպի ջրի վերայ գտնվող Ազգոխան կամուրջը: Այս կամուրջի վերայով հաւատաքննիչները յանցաւորներին ուղարկումէին դէպի բանտերը: Այս միւսնոյն դռնով կարելի է երթալ և դէպի ստորերկրայ պալատները կամ հորերը կապարիայ կամարած և առաստաղներով, որտեղ բանարկվածներին պապակեցնումէին: Իհարկէ շատ դժուար է այդ պալատների մէջ բնակել, որովհետեւ առաստաղները սաստիկ տաքանում էին, և ներսի տաքութիւնը ևս անտանելի էր դառնում, բայց այնու ամեղայնիւ այստեղ, կարելի է մտքուր օգ շնել: Աննակեցիների բանտի ահարկութիւնը լաւ հասկանալու համար հարկաւոր է հորերի յատակը իջնել, որտեղ վհատումէին մի փոքր կասկածանքի տակ ընկնելու համար բանդարկուած հաղարաւոր զոհեր:

Այժմ զբօսանալ ջրի վերայ, Զբանցքների վերայով նաւակների կամ կօնդօլանների վերայ նստած կարելի է իւրաքանչիւր շինութեան մօտենալ: Կօնդօլանները և նաւակները վննակեցիների համար կառքերի և հանրակառքերի պաշտօն են վարում: Թեթեւ կօնդօլանները փոքրիկ, ցած և սեւ սննեակների մէջ կարող են 2, 3 մարդիկ պարուակվել: Կօնդօլանների մէջ զրուած են բարձր, իսկ իրենք անպատճառ սեւ գոյնով ներկված պէտքէ լինին: Կօնդօլայից աւելի ընդարձակ, չորս կողմը նստարաններ զրկած և զանազան շորերով ծածկված նաւակի մէջ 6 կամ աւելի մարդիկ կարող են նստել: Իւրաքանչիւր կօնդօլայի մօտ գտնվումէ կօնդօլաւորը սպիտակ շապիկով, որ կապտա վարտիկի մէջ է զրած, նա մէջը կապած է կարմիր գօտի, զլուխը զրած է կարմիր ծոփով զլիտակ, և նորա ոտքերը մինչեւ ծունկերը մերկ են: Նա միշտ կանչումէ «պարոններ ահա լաւ կօնդօլայ, — բոլոր անցուղարձ անողները իմ կօնդօլան պիտի վարձեն» — ժողով կօնդօլան գնումէ . . . և կօնդօլաւորները աշխատումեն մինը միւսից առաջ բակեղէթները և մինչեւ անգամ նոյնիսկ ճանապարհորդին իւր կօնդօլայի մէջ դնել:

Ում որ յաջողումէ այդ բոլորը ամենից առաջ կատարել, իսկոյն իւր եղբայրակիցների հաղարաւոր ծաղրածութիւնները և կծուարանութիւնները նորա վերայ կ'ընտան:

Կօնդօլայի մէջ շատ յարմար նստելով, կամ լեւ չէ նորա փափուկ սեկի բարձրի վերայ պառկելով դուք ջրանցքի կանաչագոյն ջրի վերայով

անցնումէք: Առաջ մի քանի անգամ նա ձեզ շարժումէ այս և այն կողմը: Բայց շուտով նա կոկոսի հանդարտ լողալ ջրի վրայով: Գուք ձեր շուրջն էք նայում և ամենեւին չէք կարող յաղենալ այս ջրեայ փողոցների գեղեցկութեամբ: որոնք զարգարված են մարմարիայ պալատներով: Այս պիտի պարզ և հասարակ տեսարաններ ձեզ ամէն մի քայլադիմում և պատահում: Ջրի երկայնութեամբ ձգուած նեղ ավերի վերայ դուք կանանէք տնակների բոլոր կեանքը: այստեղ բոլորը բայ է: բոլորը երես է զրված: Կանանց մի ամբողջ խումբ նստած են մազերը շինելու: նոքա իւրաքանչիւրը իւրեանց ծնկերի վերայ դրած են իրենց մանուկներին և միմեանց խնայված և թաղիքի նման կոշտացած մազերն են սանդղում: մի փոքր այն կողմը դաժան դէմքով պատառ վազումէ մանուկի ետևից և ձեռքին ինչ որ պատահի ձգումէ նորա ետևից: այնտեղ հալի փետուրներն են գետում: ոչխարներ և սագեր են կտրմաքնում Անցան այդ տեսարանները և ահա ձեր առջ Նորից երևումեն մի կարգ պալատներ: նոցա սեպած ճակատները տխուր և մուլը են: Բայց այդ շինութիւնների ճարտարապետութիւնը չափազանց բնական է: նոցա պատշգամները ջրից դուրս ցցված պատու հաններով զարմանալի նուրբ մարմարիանեայ ճարտար բանվածքներով: նկարներով զարդարված և երբեք խաղողի թուփերով պատառված են: որոց տակից առանց ձայնի անցնումէ ձեր կոնդուան: Բայց և այնպէս այս պատշգամների վերայ ոչ մի կենդանի էակ չէ երևում: նոցա պատու հանները մեծ մասամբ ամուր փակված են նեցուկներով: որովհետև նոցա տերերը շատ ժամանակից իվեր մեռած են: նորա սանդուխների կիսաւեր աստիճանների վերայ ջուրը զանազան խեցեմորթներ և ծովաօյին բոյներ է լցրած: նա շատ երկար մնումէ այս դրութեան մէջ մինչև որ նորա նոր տերը: այս մեծ: Բայց երեսի վերայ ձգված շինութիւնը ջրին գնով անեղով նորան կրկին առաջուայ դրութեան հասցնէ: Պատերի շատ տեղերից մարմարիայ զարդերը հանված են և միայն կանաչ պատառուկը ծածկումէ այս մերկութիւնը: « Եւ աղքատութիւն »: Մտածումէ ամէն ճանապարհորդ: ի՞նչպիսի անկումն հին ժամանակ այնչափ հարուստ և հզօր քաղաքի: Այժմ ինչո՞վ է յայտնվում ժողովրդեան հանճարը: ճաշակի բազմազանութիւնը: Երեւի դոցա նախնի արհապանները իւրեանց փառքի և քմահաճութեան համար երկար ժամանակ մտքերի վերայ արեւելով ժողովրդի կեանքի հիւսիս էին քննում և վերջապէս նորան ինքնորոշ աշխատութեամբ անընդունակ արին »:

Եւ յիսաւի ձեր այս խորհրդակցութիւնները հաստատելու համար կոտրված կոնդուան դէպի ձեզ է գալիս և նորանից յետոյ տասնեակ մանուկների մերկ ձեռքեր դէպի ձեզ են մեկնվում: Բայց այժմեան կառավարութիւնը աղքատներին հետաժուտ է և հետզհետեւ աղքատների թիւը պակասումէ: Բացի դէպի աշխատանք ունեցած արհամարհանքից և բարոյաշահնութեան խանդարումից այսպիսի գնդութիւնը կարելի է բացատրել և փող սիրելուց: Եւ ճշմարիտ որ վենետիկեցիք փող շատ են սիրում: իսկ

ոսկին նոքա աստուածացնում են։ Խեղճ Տիւանդը համոզված է, որ կթէ մատոննան նորան ողորմի և իւնն օգէ արծաթ քուրի ձեռք բերելու։ Նա անպատճառ փրկված կլինի։ Ամենայեան աղախի՛ր իւրեան զրկումէ ամեն բանից։ քաղցած է պահում։ որպէս զի իւր ևս ձգած փողովը գոնէ քառորդ արշին ոսկի շղթայ գնէ։ Շատ անգամ պատահողով շորերով աղքատը որ իւր ձեռքը երկարեցնումէ դէպի ձեզ մի շնչին փող առնելու համար։ դուք նորա մատերի վերայ կարողէք տեսնել ոսկեայ մատանի։ Չնայելով որ վենետիկցին առ ոսկին և առ փողը այս աստիճան սեր ունի այնու ամենայեւն Նա ամենեւին չէ կամենում շատ աշխատել։ Գիւրին ձեռք բերած մէկ կողէկը նորա համար աւելի արժէք ունի քան թէ քրտինքով ձեռք բերած մէկ բուրլին։ Բայց խաղաղիք փող պահելու փափագ ամենեւին չունին։

Հասարակ ժողովուրդը փող է հաւաքում մինչև որ կարողանայ մի մատանի կամ մի շղթայ համադրած կերակուրներ և պտուղներ առնել իւրեան համար։ Եթէ որ Նա կարողացաւ շատ փող ձեռք բերել, Նա կսկի կծողջաւար դառնալ։ Հիւսիսային կողմերը այս դրոշմեան հասած խեղճ մարդիկը այսպէս չեն անում։ այլ նոքա աշխատում են իւրեանց կերակուրները լաւացնել, իսկ խաղաղիք իւրեանց կերակուրի վերայ ամենեւին ուշադրութիւն չեն դարձնում։ Շատ գիտար է հաստատլ թէ Նա ինչ տեսակ վատ և քիչ կերակուրներով բաւականանում։ Տան արկիկը առաւօտեան եգիպտացորեան արխրը ջրով և աղով շաղախումէ։ մի քանի վայրկեան Նա այդ խառնուրդը եփում և ահա պատրաստ է քլուրայ։ Եթէ որ սորա հետ միասին տան մէջ գտնուի շորացրած ձուկն և մի քիչ զինի այն ժամանակ հասարակ մարդը իւր սեղանը բոլորովին անդին է համարում։ Ժողովրդի մեծ մասը ժամանակ առ ժամանակ չեփած ծովի սարդ ուտելով է ապրում և որպէս զի կերակուրը տեսակ տեսակ լինի։ Նա մի քանի հատ էլ Նոյն բանի եփածիցն է ուտում։ և այս բոլոր կերակուրի հետ Նա ուտումէ մի փոքր կտոր հաց։ որը մենք հագիւ Նասիկ կարողացող ծիծ ուտող մանուկին կտայինք։ Այլ մի վատ բան չկայ, որով Նա իւր փողը չլինցէ։ Նա մանրաւաճառներից գնումէ այն ինչ որ պատահումէ։ ձիթեւնայ իւրի մէջ տապակած խմորեղէն։ սոսի, շաղկամ, բողի, շաղանակ եւն։ եւն։ միեւնոյն ժամանակ պէտքէ Նկատել որ այս բոլորն ևս դժուարամարս բաներ են։ Միսը ինչպէս ամբողջ խաղիւսում, նայնպէս և վենետիկում հասարակ ժողովուրդը շատ ուշ ուշ է ուտում։ այն ևս մեծ տօն օրերում։

Դժուարամարս կերակուրների գործածութիւնը կամ ստաքմոսի դատար կռթիւնը, որովհետեւ խաղաղին համարեա թէ, կուշտ չէ ուտում, գործարանները թուլացնում է և առաջացնումէ ամեն տեսակ ստամոքսային հիւանդութիւններ։ և այս է պատճառը որ խաղիւսն շատ յաճախ է պատահում իրաւիւսում։

Խաղիւսի հիւրանոցները շատ շքեղ տեսք ունին, որովհետեւ դոքա

ղլխաւորանդէս երեւելի անձանց պալատներուն շինութիւն Թէեւ այժմ վնե-
տիկի ապարիկներին մէկ դաճիլ ձը արած է երկու յարկանի այնու ամենայ-
նիս ձանապարհորդը զարմանում է ինքնաքանչիւր յարկի բարձրութեանը
վերայ Ի՞նչ զմայլութեան ժախջախաց իրոյցաւոր դալմատ մի ծովայն
Հատանգամ Եպատուհաններին մի մասը բացվում են ջրանցքի վերայ
միւս մասերը ծովից բերայ մի ուրիշ մասը և մի օրեկից կղզու
և լիւաններն անտաճամն տարածութեան վերայ այնպէս որ դուք ձեռ-
տան մէջ նստած կարող էք ամբողջ քաղաքը դիտել Ահա ապիկ մի մեծ
ծածուկ նաւակ բեռնաւորութեան բակեղեցիներով արկղներով և ձանապար-
հորդներով մօտեցող անց է կենում և լայն նոցա ձայնը անուէրն չի լսում
սա վնեհակաւ հանրակալքն է և աստարեալ լուսութիւն է միմիայն
հեռու ծովեզերքից լսուող ձայները ցոյց են տալիս որ այնտեղ ևս կանք
կայ Օ՜հ այս ի՛նչ ձայն է որ լսւում է ձեր սենեկի պատուհանի տա-
կից Մի ամբողջ շարք կօնդօլաների գնումն ջրանցքների վերայով և վա-
ռած մղմերը արեւը երգեցողութիւնը վարդապետները և կօնդօլայի մեջ
տեղ դրուած սեաւ դադաղը ձեղ իսկոյն կհասկացնեն անսարանի ինչ
լինելը Մի վայրկեանից յետոյ ձեր աշանքները լսում են բոլորովին տար-
բեր ձայներ Սորա կօնդօլաների մէջ նստած մանրավաճառներն են որոնք
ղեցիկը գայնով կանչում են իւրեանց դեղձերը գետնախնձորները և ին
և յն ձայները ժամանակ ամէն կողմից բացվում են պատուհանները և օրի
որդը սկսում է պատուհանից ծախս պահել վաճառողներին հետ Եւ վերջա-
պէս օրերորդը արանքով մի կողմէ կանխում փողը ևս մեջը դրած մանրա-
վաճառը փողի փոխարէն այնտեղ լեցնում է ապրանք և կողմը շինչէս որ
վայր կալիցիցն այնպէս էլ վեր են քաշում ևս մասնա զայն ան ի՞նչ
նորից խորին լուսութիւն Ահա գալիս են երկու կօնտօլաները և դուք
կարծում եք որ նրանցքների նման նեղ ջրանցքներից ամենեւին չեն կա-
րող անցնել Կօնտօլաները նախադրուածութեան համար կանչում են
— ու — ու — ու — և իսկոյն կօնտօլաները շրջապատում են Այնտեղ նաւա-
վարութեան սովորումն տղայութիւնից մինչև անգամ հարուստները պար-
տակաւ են այդ բանը անելու ինչպէս որ մեղանում է ձի հեծնեւոր Եւն-
կարծ արեւը տեսնում էք որ մի օրեկից երեւելի վնեհակից ու լիւրը շարժ-
վում են սեաւ յայտից շինված և հինգուկ կօնտօլան ապակեայ պատուհան
ներով և գեղեցիկ գորգերով զարդարված սալնումն ջրանցքի վերայով
Հատանգամ և լիւրավարումն նոյն ինքն քնքոյշ տիկինը Եւ այն անհա-
սկիւն իր փօս չորս — հինգ տարեկան տղայք մաւանի մեջ փաղրում են քիչ
է մնում որ նաւակը ընկղմի քայքայ նոցա վերայ ոչ որ չի փնտածում մի
լիւն չեն վախենար անպարտեղ գեղեցիկը Եվ է մինը այսպիսի հարց տեղ
նոյնը կլինէր Եվ է մի և կողմում տղայք ինչպէս Ժամանակ մինը ան-
սեր չլինի Եվ է տղայքը գետնի տակ անցնի ինչպէս Եւ ամեն մի զմեզ ծախ
Մեծ անու օրերում կօնտօլանները հանդիսաւոր կերպով ցոյց են տա-
լի ինչպէս ձարդիկութիւնը Այն ժամանակ մեծ ծրանք քի զարդարված

է. տներն պատուհաններէն կախած են. կարմիր գորգեր և տմեն տեսակ գործուածքներ. արտասահման այնպիսի տներն որ կախած են և վերամասներ և մինչև անգամ սալաշէններ. մեծամեծներն պալատներն. պատուհաններն կախած են ոսկեկար դրուագներով զարդարված ծածկոցներ. Զրի մակեթ և արծաթ ծածկուած է հազարաւոր կօնիօններով. արդարեւ մեծ նուազաբաններով նաւակի շուրջն են հաւաքուած որ զարդարված է ծաղիկներով. ծիրաններով և սպիտակ վարանգոյններով. Եւ որ նուազաբանը մերձեւ լուծ քառանկէր ընդհանուր է. մի փոքր ժամանակից արդեալ մեծ ջրանցքը ծածկվում է բաղնաթիւ կօնիօններով. այնպէս որ կարծու մնա թէ այլ ևս հնար չկար անաջ երթալու բնոյց չէ. Ահաւասիկ ցանկարծ որտեղից որ ձեր արագոյշարժ կօնիօնն դուրս եկաւ և օձի նման սողալով ինչ փայտն անդորով իրեան ծանապարհ է բաց տեսնում. և երբ ևս անաջ է լինէ չուսնալ տապա միմեզ ցոյց տալով զայն անաջ քայլս ԶՕ պիտի

Եթէ որդոք ձեր պատուհանից մի որեւիցէ ձայն էք լսուում որմ կօնիօն վարաններն միմեանց հետ ունեցած վէճն է. նորա ու թէ միմեանց հայհոյում են. այլ և շատ ցանկանում են մինը միտալու գործելու. Եւ ան տանում. Կօնիօն վարը հարցնում է իւր մօտից անցնողին. զի նրա ինքն թողէք. Կօնիօնը քիչ ժամանակ իւր մօտից անցնողը ուշադրութիւն չբարձրելով. հարձակէ իւր ծանապարհը. միւսները իսկոյն կանեն. նորա փինի չեն տեսած. և անտարբեր սկսում են բարձրաձայն ծիծաղել. Եթէ որ կօնիօնն անցնում է անցողով. կօնիօն վարները ակառակ նորան ծաղիկ թէ ծանր բռնէ և տանում. փակ եթէ կօնիօնն դատարկ է անցնում. արդ ծաղիկ մեն որ նա դատարկ է դնում. Եւ բաւական ժամանակ զայն ցոյց տալով

Քաղաքի հանդարդ ժամանակ նոցա ձայները շատ հետու արեղերում որոշ են լսվում. Ծանապարհ որդին զարմացնում է այն տարածութիւնը որ կօնիօն վարները միմեանց հետ խօսում են. Եւ նորա իրեանց մանկութիւնի սկսած են ջրանցքի մեկ ակից դէպի միւսը խօսել. և այդ է անտառ որ որ նոցա ձայները համարձակ են և գոռաւորութիւն մը մը մը

Թանկարժ մի հետո տեղից լսվում է մանուկի համարձակ ձայնը. որ կօնիօնի մեծագիտութիւնը ակառակ մտքերով երգում է մի որ և իցէ երբ Գորդաւոր փոքր կօնիօն վարները համարձակ են մանուկի շուրջը մանուկի երգը լսելու. և ինկոյն նոցա հայհոյանքները զարդարում են. ահաւասիկ միւս եղերից կանայք ևս լսեցին մանուկի երգի ձայնը. ահա նորա ևս սկսեցին երգել և մի քանի վայրկեան ամենայն կողմից գեղեցիկ և կարգաւորեալ երգի քնդցը ձայն է լսվում. Բայց ջրանցքների վերայից այս կնիքանութիւնը մինչև երեկոյ է. երեկոյեան դէմ ջուրը սկսում է դէպի ծովը երթալ. և սկսվում է տեղանով թիւնը Երբ որ ջրերը պակասում են. այն ժամանակ շինութիւնների պատերի կանաչ մամուռով և իրեցեմտիութիւնով ծածկված հիմքերը երևում են. սանդղաների չորձուած աստիճաններն. վերայ ամենեւին է կարելի մանգալ. Զրոյ հարձակած խողովակները բացած են իւրեանց ահաւոր բերանները. անձուռի ծովն արդիւրը շինութիւնների մերկ

զառիվայրի վերայով են վազում. մեթ լեյթանձը ջուրը իւր հետ տանում է
 ձմերուկի կեղև, փետուր, կաղամբի թերթեր, փայտի բեկորներ, կոշիկ կը-
 տորներ, կոտրուած կուժը ևս բերանի վայր լողում է ջրի վերայ, մեկ խոս-
 քով ամեն տեսակ կեղտոտութիւններ ջուրը իւր հետ տանում է դէպի ծովը:
 Ծղը շնչառութեան համար շատ ծանրէ լծվում, հոգած հոգը ամենայն
 կողմ տարածվում է. Եւրաքանչիւր վայրկեանում պակասած ջրի
 անդ ամեն կողմից դուրս է գալիս կեղտոտութիւն լե գեղեցիկ վենետիկը մեկ
 վայրկեան դառնում է ամեն տեսակ կեղտոտութիւնների ու չցրած փոս: Բայց
 ահա փողոցները նորից սկսեցին լեցուել հողմով բերված ծովի ջրով: Տը-
 ղայքը մանուկները շտապում են խրեանց որտեղ վերցանել և մաքուր ա-
 լիքը գալիս տե գալիս: Մեկ վայրկեանում առջվայ վենետիկը մինչև ծնկ-
 ները ծածկված է ջրով: Բայց մի քանի վայրկեանից յետոյ գութ նորից
 կարող է նորիս վերայով սահել կծնողայի մէջ նստած:
 Եթե որ դէպի հեռու ճանապարհորդողը բղձում է նախ և առջ անտէն
 վերջը վենետիկում ճանապարհորդողներին ոչ մինը չէ կարող չզրաւվել
 այս քաղաքի գիշերվայ գեղեցիկ լիւնից նորա գիշերային նուագները լսելով:
 Եւ յերաւի վենետիկեւոյ գիշերը ամեն մարդու ևս կարող է գմայլեցնել:
 Այժմ թանաման և առատ խառնուրդ ծածկված երկիրը փայլում է: Այս-
 տեղ մշնոյնը այն աստիճան պարզ է որ մինչև անգամ հեռաւոր տա-
 րածութեան մէջ կարելի է տեսնել բոլոր առարկաները գիշերը այնտեղ
 աւելի շատ խառնուրդ կան քան թէ հիւսիսային երկիրներում: Բաւարկ
 ջրային փողոցները մեթ և հանդարտ են: Բայց ահա ասիկ բաժանվեցաւ
 երկար շուաքը և կարմիր փաղ ջրանցքը ընդ մեջ կտրելով անցաւ — սա
 կոնաօլան է Ղւր լապտերով:

Օտարականները լու նուազապատենները սովորաբար նաւորդից ապաւը-
 րած պետքէ լինին: Աորա համար հրաւիրում են տալ և հինգ բանաոր-
 նիւր յորմնից ամենապաւ երգիչներ համարվում են ներկաբանները: Երբոր
 մեթը սկսվում է նորա քողորը միասին հաւաքվում և կես ժամի շափ եր-
 դում են նստում են մի քանի կոնաօլաների մէջ և գնում են դէպի այն
 տեղը որտեղ որ խօսք են տված նուազելու: «Եկ» երգում են երգիչները
 «Եկ իմ նենեթմայ» նաւակը պատրաստ է: Երկիրը երկիրը քեզ են պա-
 սում իմ նենեթմայ էկ և իտպական մեղեքիանմուն հիանալի ձայնորը
 ճնշվում են շատ հեռու: Բոլոր անուտները կայանում են
 միմիայն շնչին ապակեղէններ և ոսկեայ շղթաներ պատրաստելու մէջ, որոնք
 պատրաստում են ձեռքով: Բարակ ոսկի թելը մկրտուով մանր մանր մա-
 քիկի են պատանում և երկաթեայ ունեկիւններով օղակներ են պատրաստում
 օղակների ծայրերը փոքրիկ կանթեղի վերայ բռնելով միմեանց հետ միաց-
 նում են: Եւ մի քանի վայրկեանից յետոյ արհեստաւորի ձեռքից դուրս է
 գալիս պատրաստ շղթայ: Երբանու մեծայրորոյ միւս ճիւղը Եւրոպայի մէջ
 2.

[illegible]

Զննորդութիւնը պատշաճ էր ընդունուիլով ինչ ջնադարեւորութեամբ մինչև
 ցայժմ էլ կրել մտածելու դրան վաղադարձ մի ցոսճոսաբ մոմէն լոնքայ
 յիշարեալ իսկ զանազան քաղաքացիական պատերազմներէ և արտաքին
 ընդհանրագործութեան փոփոխութիւնից միմեկը իր թաղադարձութիւնը միշտ միև
 նոյն էր։ յոսի տրբիւնք խորթութեամբ արմատացանք օդի թթուածնով բոլոր
 էն դանխիւնը եւ արդարեւ փոխ բոսակաւն կանաչն երբ իսկ ազգեցութեանը
 անխաթութեամբ ծծումբ քայցարանն այն էր որ այս գազերը իրենց միմեկը իր
 մէջ ունեցած կրթութեան շաւիղով մտրեց վերակազմելու մենք մարդիկ և անա
 սունները շատ թթուածին ընդունելով աստիպ թթուականը անհետ
 անաչնումբ իսկ բոյոները անխաթութեամբ գոնելով թթուածինն արձակում
 Գազերի այս քանակութեամբ իւրեք մասը մեք լոստում ենք ինչքան
 էլ որ ինքն ըստ ինքեան մեծ զինքնայ սոսկ ամենայնիւ օդի ընդհանուր
 զանգուածի հետ համեմատելով շատ աննշան են թթուածինն բոլորապ
 արէ թիւը միմեկը ըստ մեզ այնքան մեծ է որ իմէ միւսը անգամ բոյսերը
 շարունակ չնորդէին սուրան Տաղար հազար տարիներէ յետոյ և որպէս
 նախորդեան միայն մի անգամ կապակերպ այսինքն 21/100-ից մինչև 20/100-ի
 բոլոր այս Ժամանակ միմեկը ցոսում հազար միլիոն անոթ մարդիկ և բոլոր
 դանխերը և երկրի մակերևոյթի վերայ կատարուող փոփոխութեան և չլուծ
 անա գործողութիւնները հարձածէին մտրան քո ըստ բնական դոզան
 Այսպիսով օդի բաղադրական մասերի կանոնաւոր վիճակը ընդհանրա
 պէս հնոնեալն է թթուածինը շարունակ բաժանելով բոյսերից բայց նոյն
 քանակութեամբ և շարունակ անհետանում մարդկանց և կենդանիների
 շնչառութեամբ լոնքումն և փոփոխութեան գործողութեամբ և որոց ամ
 րին նա դործակցութեամբ անխաթութեամբ միշտ և ամենայն տեղ կազմուել
 գործարաններն իւրեքն այրելով և ներկու և փոփոխութեան Ժամանակ
 շնչառութեամբ բաժանուելով մարդկանցից և կենդանիներից իսկ միւս
 կողմից ծծումբ մեք իրենցից մերջնապէս բոլոր կածինն էլ այժմ զգալա
 անա մեք և ոչ ոք չեք կրնալ թողնել ձեր ցոսճոսաբ քոսոյցայ ցոս ցոս
 ի յեւրանք իւրեքն օդի գազեանադիւրաւոր նշանակութիւնը մարդու համար
 շնչառութեան մեջ և կանաչում Ընչպէս թիւնը օդի գազերի և մարմնի
 նիւթերի փոխանակութիւնն է իսկ այս փոխանակութեամբ գործողութիւն
 նրա նայելով կենդանու գործարաններն ողանալան կերպով և կատա
 րուելով միմեկը ներքին արանքին և դրանք անցքերը որոնք ճիւղաւոր
 ցումն և քոսոյցայ մարմնի մէջ անոթը քննում է շնչառութիւնը (քիմիա
 ներութիւն) փոփոխութեանը և կաթնագոյնները թափելով Ընչպէս թիւն
 շարժողութիւնները կամքից անկախ կերպով են կատարուելով կամ ինչ
 որ անշնչառութեամբ անտել ամբիւնական և ինչ և յաւաքանում են հետեւեալ
 վերոյրէն փոխելի պահանջութեան համար անարմատ մեք կատարող
 ընտրութեամբ գործողութեանց Ժամանակի որակը այստես են և նիւթերի
 փոխանակութիւնն այստեսնում և թթուածինը անդաւոր միմեկը անա
 կազմուելով անխաթութեամբ գործողութեանը իրենցից հասող արիւ

իսկանկան մեծազուգեմն օգի մնորութեանը: Սորա հին նախնական ժամանակի օրերուն լեռնաց միացորդներն են: Երբ անպիտիկ արհեստները զործարած նստեցրին Տրաման ունեին իրենց հարեանների կիսնքը անարգել թռնած և որեկան, և ամենեկն զարմանալի չէ: Երբ այժմ երբ նորա քաղաքած են հեռուանալ այժմ իրաւունքից ըստ կարի զիմարդման ինքնազանկան աստիկանութեան կարեալորն լեռնաց: Երբ արդարաւ զեն և ս մեր մեջ լաւական արմատացած չէ այս հասկացողութեան լեռն հասարակաց անդրադարձեան օգտի համար անհրաժեշտ եղած օգի մնորութեանը մասնաւոր անձանց կամ քի խաղալիք չպետքէ դառնայ: Ծանկալի էր որ օրենսդրութեանը գործարաններ իսկապէս լեռն համար պայմաններ հաստատէր որ կամ բնականներից հարեաւոր եղածին չափ հեռու հաստատութեան նորա և կամ իրենց օրը անպահանջ արտադրութիւնները անմասն անելու միջոց անեա նային: Այս պահանջը որ մի քանի տեղ արդէն օրենքի զօրութեան է ստացել այժմեան արդենստագիտութեան բարգաւաճելով և բոլորովին կարելի է կատարել: Միայն լեռն գործարանները իսկապէս անպիտակ միջոցներով աշխատում են խալիանիւ նորան, որովհետեւ անպահանջ արտադրութիւն չափ լիւր ծախսեր անելու համարակնութեանը դեռ բոլորովին հասկացած չէ լեռն օգի մնորութեան համար հոգ տանելը որ հասարակաց սեփականութեան է: Բարգաւաճան արտադրանքի լեռններից ամենակարեւորն է և Գեղեղամա և Երբ ինչպէս որ շատերն են կարծում իրենց գործընկերութեան աստիկ անպահանջում են միմեկորտի օգր: Բայց հաստատ կարելի է ասել որ այս կողմից հասարակաց անպահանջութեան նպատակն ուղիղ անանները շատ անգամ չափազանց արած են լինում և գերեզմանների ներքնած երկիւղը աւելի նորա մեծանների տեսական երեւոյթների վերայ է հիմնուած: քան լեռն փորձի: Իրաւ է շատ քաղաքներում (Փարիզ, Բիրմինգհամ, Բրէսլավ և Երբ) շատ անգամ օգի մնորութեան դեմ գերեզմանների ունեցած մեծապար աղբեղութեան մասին գանդաղներ բարձրացրին: Բայց մօտաւոր քննութեանները միշտ ցոյց տուին որ այսպիսի գերեզման գերեզմանների գործածութեան եղանակն է վատ եղած: Նորա լեռնածածկն եղել զիսկներով և իւրաքանչիւրի մեջ մի քանի մեծ լեռնածածկ և Երբ զարեզմանների գործածութեանը կանոնաւոր է եղած: իսկ մասնաւոր ինչքան մեջ յայտնի է: Երբ օգի անպահանջութեան մասին կանգնած չէ Ժողով և ցարապետ իսկ Գեղեղամա և Երբ անպահանջութեան դեմ մի միջոցով ըստ

(Թարգմ. Թ. Զ.) մայիս 1863 թ. 1-ին համարում: Երբ Գեղեղամա և Երբ անպահանջութեան դեմ մի միջոցով ըստ

ԲՈՂ. ԵՒ ՊԱՊԱԿ. ԲԱՐՈՋԻՉՆԵՐԻ ՀԱՅՈՒՄ. — ԲՈՒՄԲԵԼՈՒԹԻՒՆ
ԵՒ ՆՈՅՍ ՊԱՇՏՊԱՆՆԵՐ:

Հայաստանից Առաքելական սուրբ Եկեղեցին ահա 1800 տարի է որ արարում է երկրի վերայ անապիժաբ մնալով Առաքելու անդ Աւետարանա-

[illegible]

այն տեղ, այն հասարակութեան մեջ, որի հետ միացան նա պաշտանական ձևով, թեկուզ հաղարարը մղոններով հեռու լինէր փրանից այն հասարակութիւնը։ Ահա այսպէս համագմբէնքի և դաւանական ձևերի միօրինակութիւնը այսքան մեծ ազդեցութիւն ունի տեղով, ցեղով, լեզուով և սովորութեամբ միմեանցից բաժանուած մարդիկների միութեան վերայ և փոխադարձաբար։ Ես անձամբ ականատես եմ 1870 թ. թէ Համախոյ հայ բողոքականները ինչպէս միալծանքներ էին կոտորում և անլծում Պրուսացոց յաղթող հանդիսանալու համար։ Թէ ինչպէս նոքա ջերմ և համակիր էին դէպի օտարազգի և օտարներին բողոքականաց շահերը և հակակիր՝ դէպի իւրեանց համազգեաց ազգագուտ ձեռնարկութիւնները։ Թէ ինչպէս հինգ տարեկան մանուկից սկսեալ մինչև ծերունի բողոքականը ամենքը խորշում էին հայերի ընտանեկան և հասարակական կեանքի մասնակցութիւնից, որի պէմ մեղանշել յանդիմտող պատժութեամբ չարաչար ատելութեամբ ամբողջ բողոքականաց կողմից։ Ահա այն հանգամանքները որոնցից յառաջ են գալիս բողոքականների պաշտականների և հայերի մեջ փոխադարձ ատելութիւն, զրուանք և խորշումն միմեանցից, և մի՞թէ սոցա մէջ միմիայն հայերին մեղադրել արդարութիւն է։ Ոչ այսպէս եթէ ատում է հայը ոչ սակաւ ատող և մանաւանդ տեղիք տուող բողոքական և պապականներն են։ Եթէ մեր բողոքական և պապական եղբայրները իւրեանց կրօնական դաւանութիւնը փոխելու հետ միասին չփոխէին և իւրեանց ազգային շահերի կեդրոնը և հայ եկեղեցուց հեռանալով և աղքատութիւնից հեռացած ընթացք չբռնէին, գուցէ իւր ազգութեան նկատի — եկեղեցին գրեզ և պաշտող հայի արգարացի ատելութիւնը չվայելէին։ Խզճի և կրօնի աղատութեան իբր լծկնածող բողոքական և պապական եղբայրները եթէ ի սրտե ցանկացող են հայ ազգի միութեան, լուսաւորութեան և յատաշարիմութեան, ինչպէս խօսքերով աշխատում են ձեռնալ լուսդէտքէ հասկանան, որ ամենայն քրիստոնեական դաւանութեանց այս կամ այն ձևի նպատակը միևնոյն Քրիստոսն է, և ոչինչ հարկ չկայ փրկութիւն գտնելու համար թողնել այս ձևերից մինը և ընդունել միւսը որից յառաջանում են ազգի ամբողջութեանը և ինքնունութեանը վնասող հանգամանքներ։ Թող լսացէ ի բաց մերժողն մեր միջից ատելութեան և երկպառակութեան սրտմեացանները։ Թող յետ կանգնին իւրեանց ազգափնաս և գայթակղեցուցիչ ընթացից մեր դաւաժարիս եղբայրները, իսկ իզմ կրարձուի մեր միջից և ատելութիւնը այնպէս անկարելի է հալազատ հայից ներողամտութիւն սպասել։ Ներողամտութիւնը անգիտութեամբ և զղջացեալ յանցանքների համար է, և ոչ գիտութեամբ կամակրեանքների։ Այո՛ հայր, կարծես պատմական փորձերից սովորած իբր մայրիկի եկեղեցուց հեռացող և նորա նման մի ուրիշ եկեղեցու վերայ պատուաւաստող իւր եղբորը իբրև հաւատալիտ և ազգուրաց ատել և ատումէ, որովհետև իւր եկեղեցուց դուրս մի ճշմարիտ հայութեան բուն նշանակութեամբ չի ներկայացրել նորան պատմութիւնը։ միշտ այդպիսի

ներխուժածքի մէջ տեսնելէ իւրազգիւն արհամարհութեան վերայ առ
 կարձակահալցելով: Այսպիսի վերաբերման նաեւ առ վարդապետ
 առ վարդապետ Մամիկոնեան, յանդերձարարի Վահանգիստի
 թիւերը կամ պատկանող թիւերն ալ չիւր բողոքականացած կանոն
 պահանջանք եղբայրն կատարելի նապերմանացուն կամ տնտեսական
 յարգումէ թէ միւրեւ թէ միւսը պայման չունի իւր չար եղբորմէջ անիրիւ
 պակշտ իրաւունքէ: Տամարում: Իրանն ալ մանաւանդ բողոքականաց
 Պապականաց հակաքրիստոնէական ջանքերն: ոչ հակապաշտելական ընդ
 թացքը: Բողոքականաց ալ միւսը սակայն միւսը միւսը չիւր իւր
 և եւ արդարեւ քրիստոնէի կրօնափոխութիւնը ինքն ըստ իր քրիստոնէական
 էականութեան ինչ մէկ ազգի վերաբերում թեմալ ոչ միայն քրիստոնէի
 պնդում անձերն ինչ կեղեցիկ միօրինակ կրօնական ճշմարիտ համոզմունք
 ինչից կառուցած միւրաբնական շինութիւն: Եւ միւր համոզմունքներն
 մէկ պահանջն ինչ շինութիւն միւրաբնական պարիպականութիւն: Եւ
 նորա էական հիմքն մասկիւրեւ ըստ ինքն (ըստ ներկայ) հանգամանաց
 մեր կեղեցիկ պատմութեան շարիւղէ շարիւղէ: Եւ մեր պղծութեան
 թիւերը հետեւեալ կեղեցիկ պահանջն: Ազգը տկարացնել ջանալ է
 ուրեմը ներքին ընթերցող բողոքական և պապական քանդակներ
 առարկական գործողութիւնները հայերն վերաբերում թեմալ
 ընդարձակութիւնն ալ մեծապէս անհաշիւ թիւեր: Եւ
 նոցա միւր քանի ազգասեր ձեռնացող պաշտօններն իրաւունքանութիւն
 առարկականութիւն և կեղծարարութիւն: Եւ արտաքին նորմա մշակ
 լիւրագործ զմեզ անդորրէն զմեզ մեզմէ մի օժիւր լիւրագործ
 դրա լիւրագործ միւրեւ զմեզ անդորրէն լիւրագործ միւրագործ
 միւրագործ լիւրագործ: **ԻՐՈՆԻ ԱԶԵՏՈՒԹԵԱՆ ԽԵԿԻՐԸ:**
 Եւ մեզ միւրագործ լիւրագործ միւրագործ միւրագործ լիւրագործ
 Դատական կանոնը կատարել պատշաճութիւն է որ շատ անգամ
 թիւերը ձանաչումը մի ազգէ մի լեզու և մի Աստուած: Եւ
 մեր ամբարտաւանութիւնը կործանեց աշխարհի թիւեր և կատար
 ներով: Եւ մանկ նորան զանազան ազգութիւնների լեզուների և
 անունների վերայ: Եւ որն է ճշմարիտ Աստուածը և թէ որն է
 Զորդացաւ այս որոշել, նա երկար դարերի մէջ խաղալիք
 անգամ աստուածների ձեռքն, վասն զի ամբարտաւանութիւնը
 տալիս ձանաչել ճշմարիտ Աստուածը և պաշտել նորմա: Եւ
 հետեւ մեղքներից և հետեւ արդարութեան թիւեր չէր
 խաղալիք և զիմէ զեպի լիւրագործ որովհետեւ զի մարդկութիւնը
 մասնական դարձանք մէջ և կաշկանդուած էր տղիւթ
 թայներով, որից և ամբարտաւանութիւնը ստանումը իւր
 գունդները: Բայց նա (մարդկութիւնը) չէր էլ կարողանում
 թողնել կրօնական գոյցմունքներ — «վասն զի մարդու
 պահանջումն ունենալ մի հաւատ, մի կրօն, մի աստուած»
 և

իւրեանց աղանդը: Յետոյ փոքր առ փոքր սկսումեն սովորացնել նեմեցի աղօթքները, նոցա սովորութիւնները, նոցա լեզուն, նոցա լաւ և վատ կողմերը, և այսպիսեալ ստանալով իւրեանց ազգութիւնը՝ լինումեն նեմեցի զաւակ և ազգ, և ոչ հայի: Անցեալներում ես շրջած եմ Համախոյ և Բաքուայ քաղաքները և տեսած եմ, որ դոքա թողած հայ լեզուի դաստուութիւնը ամենաստոր դրութեան մէջ, ամենակերպ աշխատումեն սովորացնել հայ զաւակներին նեմեցերէն, նոցա կրօնը սովորութիւնները, նոտաները ևլն: Ես շատ անգամներով լսած եմ դրանցից, որ ասումեն — մենք նեմեց ենք, մեր զաւակները պիտի սովորեն նեմեցերէն, նոցա կրօնը և սովորութիւնները, մեր ապագան նեմեցի ազգութիւնն է, ի՞նչ է հայը, որ ինչ լինի նորա ազգութիւնը: Աւաստորոյ և սովորութիւն է յիշեալ քաղաքներում նոցա նեմեց անուանել և ոչ հայ, իսկ պապականների մեր ազգութեան տուած հարուածը թողնումեմ պատմութեան: Այսպէս նոքա որ իւրեանց միայն կրօնով են որոշում և ոչ ազգութեամբ, այդ մի ժամանակաւոր, անհիմն և նպատակով արած գործ է, նոցա նպատակը ոչ թէ կրօնի տարբերութիւնն է, այլ կրօնով ազգութիւն ուրանալն է, մերայնոց ազգութեամբ անհետանալը, իսկ օտարներին բազմացնել և հարըստացնելն է: Հէնց ուղիղ այս է պատճառը, որ հայերը նոցա անուանում են մոլորուած, խտրեալ, խորամանկ և ամենակերպ ատումեն, իբրև ազգութեան, Բացի սորանից զնենք թէ ճշմարիտ է, կրօնը ուրիշ բան է, ազգութիւնը ուրիշ, և թէ կրօնը ոչինչ մի ներգործութիւն չունի ազգութեան վերայ, որովհետև իւրաքանչիւր անձնաւորութիւն իւր համոզմանց և խղճի ազատութեամբ կարող է պաշտել Աստուած: Այսպիսի գաղափարներից արդեօք ինչ կարող է ծնանել, Ո՞չ ապաքէն դրանցից կծնանի մի սարսափելի շփոթութիւն, խառնակութիւն և աղմուկ: Մենք տեսնում ենք, որ ինչպէս իւրաքանչիւր անձնաւորութիւնը ունին միմեանցից որոշ որոշ կերպարանք, հէնց ուղիղ այդպէս էլ ամեն մի անհատ ունի իւր տարրեր տարրեր համոզմունքը, գաղափարները, դատողութիւնները ևլն: Եթէ իւրաքանչիւր մի անհատ իւր համոզմունքների, խղճի և գաղափարների ազատութեամբ սկսէ ճանաչել աստուած և պաշտել նորան, ուրեմն պէտքէ տարբեր տարբեր աստուածներ ծնանին և պաշտուին մարդկերանցից իւրեանց տարբեր տարբեր ազատ համոզմունքների համաձայն, սորանից իհարկէ նոր ի նորոյ պիտի ծնանի բազմաստուածութեան աղանդը: Բայց սորա անկարելի լինելն էլ արդէն վճռուած է շատ դարերից, վճռուած է, որ մի է Աստուած և մի Տէր Յիսուս Քրիստոս և, որ խղճի և համոզմունքների ազատ հասկացողութեամբ չէ կարելի անըմբռնելի մարդկային տկար խելքով ըմբռնել և մեր համոզմամբ նորան ճանաչել և պաշտել: (Տես Աբդաբի նամակները Տիբեր կայսերի վերայ):

Խղճի ազատութիւնը կարող է մարդին ձգել նաև անաստուածութեան ուսկանի մէջ, որովհետև նա նորան (խղճի համոզմանց) հետեւելով կարող է ազատօրէն կամ հաստատել նորա գոյութեան և կամ ոչ, ուստի նա

կարող է ազատօրէն գործել բարութիւն և չարութիւն, կարող է սպանա-
նել իւր ընկերին և օգնել նորա կարիքների մէջ, կարող է մի ժամի մէջ
հաղար և մի տեսակ ազնուութիւններ առնել, իսկ միւս ժամում նոյնքան
էլ բարբարոսութիւններ, միայն աչքի առաջ ունենալով իւր անձնական
օգուտները: Պատճառ, որովհետեւ աստուածային ուղանալեաց պատգամ-
ները նորան չեն սարսեցնում, նա չէ հաւատում նոցա, նա չէ սպասում
իւր բարեգործութեան վարձատրութեանց և չարութեան պատժին: Իսկ
կրօնը կաշկանդումէ մարդոյ: Թոյլ չէ տալիս ազատութեամբ գործել, ինչ
որ կամենումէ և ինչ որ վերաբերումէ միայն իւր անձնական օգտին:
Նա որպէս սանձ պահումէ թոյլ չէ տալիս նորան զրկել իւր ընկերին և
փնասել նորան, թոյլ չէ տալիս անտարբեր յայել զեպի իւր ազգի և
կեղեցւոյ և պայծառութեան, այլ ստիպումէ իւր ունեցածներից նորա
համար մասն հանել, թոյլ չէ տալիս նորան իւր թշուառութեան վերջին
բոյժներին մէջ անգամ անյոյս կորնչել, այլ ճիշդ հաւատացնումէ նա
մարդոյն, որ իւր թշուառութիւնները և վշտերը ունին յաւիտենական
մխիթարութիւն և սփոփանք, և թէ նորա համար պատրաստուած է մի նոր
և և ջանիկ կեանք:

Պատահումէ, եթէ դու ամեն ջանքով գործումես ազգային անպարկեշտ
եթէ դու գնումես առաքինութեան ճանապարհներով, եթէ դու անձնագո-
հութեամբ մրցումես խաւարի զէմ, տեսնումես յանկարծ մի չարածճի նա-
խանձից և առեկութիւնից շարժուած կամենումէ քեզ քո գործունէութեան
անպարկեշտ խոչնդոտն լինել, ուստի զրգելով մի քանի փոքրցական ան-
ձանց՝ գնումէ վատահամբաւելով արատւորել քո տարիների մէջ աշխա-
տած բարի և պարկեշտ անունդ և ագնիւ գործքերդ: Ակտում քո արդարու-
թիւններդ՝ մեղք, քո ազգասիրութիւնդ՝ ազգութացութիւն, քո անձնագո-
հութիւնդ՝ խաբեպայութիւն թարգմանելով ամենի մօտ քեզ անարդ և չար
նկարագրել: Դու ի հարկէ այս քեզ համար անտանելի համարելով, սկը-
սումես աղի արտասունքով բարձրացնել ձեռքերդ և աղաղակել օգնութիւն
Նորան, որ սրտերի քննողնէ, որ դադանհաց տեսնողնէ, որ արդարութեան
պաշտպանն է, և երբ յանկարծ կարճ միջոցում մի հրաշալի զիպուածով
հրապարակաւ հանդէս են գալիս քո թշնամացող նենգութիւնները, նոցանա-
խանձ և առեկութիւնը, նոցա յայտնի չարագործութիւնները, յայտնվումէ
նաև քո հալածուած արդարութիւնդ, քո ջիւր՝ ազգասիրութիւնդ, քո բա-
րոյական վարդապետութիւններդ, ո՛չ ապաքէն դու կրկին քաղցր արտա-
սուօք չութած, գոհանում ես նրանից, որ սիրումէ սրբութիւն, որ սփո-
փումէ վշտերը, որ կենդանացնումէ հալածուած արդարութիւնը, որին և
անուանումենք մի Աստուած և մի Տէր Յիսուս Քրիստոս:

Այսպէս ուրիմն մարդոյս մէջ կայ մի զգացմունք, որ բռնաբարում,
համարում և ստիպումէ նորան հաւատալ մի աներեւոյթ զօրութիւն, որին
մենք անուանումենք Աստուած: Աստուծոյ գոյութիւնը արդէն շատ ապա-
ցոյցութիւններով հաստատուած Կրօնութիւն լինելով մենք աւելորդ հա-

մարեցինք նոր ի նորոյ նորա վերայ խօսել, այլ միայն հարկաւոր է ասել, որ եթէ գոյ Աստուած, ուրեմն գոյ նաեւ նորանից մարդոյն տուած օրէնքներ և պատգամներ, որք չեն թողում մարդոյն ազատ գործել միայն իողծի և համոզմանց համաձայն, այլ իբրեւ սանձ ձգում քարշումեն նորան դէպի այն տեղ, ուր է Աստուծոյ կամքը և երջանկութիւնը, Աստ. թէ աւելի լաւ ասած, ի՞նչ օգուտ է մարդոյն որ ասումէ — «ես չեմ փոխում ազգութիւնս, այլ դարերով ինձ նախնիքներից աւանդած կրօնս և սովորութիւններս՝ ա- նուանելով ինձ կաթօղիկ, բողոքական և ինչ» Եթէ դու ճանաչումես այն Աստուածը, որին ճանաչումէ հայը, եթէ պաշտումես Յիսուսին, որին պաշտումէ հայը, եթէ աղօթումես սուրբ Հոգւոյն, որին աղօթումէ հայը, եթէ հաւատումես աւետարանին, սուրբ զրբին, իբրեւ Աստուծոյ պատգա- մաց զիրք, որին և հաւատումէ հայը, ապա ուրեմն այս ամենից յետոյ ոչ թէ կրօնը փոխելով մնումես ազգութեան մէջ, այլ ազգութիւնը փոխելով մնումես մի և նոյն կրօնի մէջ:

Այսպիսի թիւր և մոլոր վարդապետութիւններից կարող են առաջ գալ նաեւ շատ գաղափարական, կարծիքական և երևակայական հարցեր, օրինակ կարող ենք տռաջարկել նաեւ այս մի հարցս: Ի՞նչ հարկաւոր են այսքան լեզուներ, այսքան ազգութիւններ և կրօններ, աւելի լաւ է լինել մի կը- րօն, մի լեզու և մի ազգ մարդկութեան անուամբ: Բայց ցաւալին այս է, որ այսպիսի դատողութիւններ առաջարկույնիւր չեն մտածում, որ շատ ա- ռաջ պրպէս էր, բայց այն մի Աստուածը, որին ընդունում են ամենայն ազգ և լեզու, նա կամեցաւ մարդկային ամբարտաւանութեան խորհուրդները ցրել, նա կամեցաւ որ լինի այսպէս: Ապա ուրեմն ամենից լաւը նա է, որ չդիմադրեն Աստուծոյ կամքին, այլ մնան հաստատուն այն կոչման մէջ, որի մէջ կոչուած են, վասն զի մենք ով ենք, որ կարողանաք դէմ գնել Աստուծոյ կամքին: Մենք հայ ենք և քրիստոնեայ, պարտականութիւնք պահ- պանել մեր լեզուն, կրօնը և ազգութիւնը, և ինչպէս մեր նախնիքը մեզ են աւանդել, այնպէս էլ պէտք է ամբողջութեամբ մենք աւանդենք մեր յա- ջորդներին:

Վ.Ա.ՀԱՆ. ԲԱՅԱՆՍԻ ՇԱՀՈՒՆԵԱՆՑ

Շ. Դ. Դ.

— 101 —

Մոսկուայի Հայոց Գասպարեան աղքատանոցի խորհրդարանի Վեհափառ Հայրապետին մատուցած յայտարարութիւնից եւ անցեալ 1879 թուականի հաշւէկշռից հետեւեալ տեղեկու- թիւնները քաղուած օրէն հրատարակել արժան կհամարիմք ի գիտութիւն մեր սիրելի ազգայնոց:

«Առ 1 յունվարի 1879 ամի ընդ խնամատարութեամբ Աղքատանոցի գտնէին հետեւեալ 10 ծերացեալք անձինք — Թուշմալեան, Խուրիկեան, Նազարեան, Սահարեան, Աուկուջանեան, Փիրատեան ընդ որովք օրիորդն Խերտինեանց, Լամեա Շվիլի և Բաքիլեան: Եւրոյ վերջինն մեռաւ ի յու-

նիս ամսոյ և ի տեղի նորա ընկալեալ եղև յաղքատանցն ի վաղուց անտի վերաբնակող ի Մոսկուա՝ ի հիւանդադին և յամենակարօտ դրոմեան Յփիսիսեցի ծերունկ Գարրիէն Գարրիէլեան, բաց յայսմանէ ի նախկին սե. նեկի Տօնեանց տիրացուի զետեղեալ եղև ուսանողն մանկաբարձութեան Յփիսիսեցի օրիորդ Եւփիմիա Մուրատեան ի պատճառս աղքատութեան, Այսպէս առ 1 յունվարի 1880 ամի ընդ խնամատարութեամբ աղքատանցին էին 11 անձինք, ի վերապրելոց անձանց պառաւունք — Քօւշմալեան, Փիրատեան, Առաքելեան, Խուբիկեան, Սահարեան, Նազարեան և զառաւելն Լամիա Շվիլի ստացեալ են զլիւուի թողակ, Կուկուշանեան և օրիորդը — Փիրատեան, Խերոզինեան և Մուրատեան միմայն սենեակ, և վառելիքայտ, և ի տօնի Սրբոյ Յարութեան բաժանեալ եղև հաւասարապէս ամենեցուն զանկոցն յաղքատանոցին թէյ և շաքար 53 ր. 96 կպ, Նոյնպէս յամարային չորս ամիսս նոյն ամի բնակեցաւ յաղքատանոցին տաճկահայտակ Յակովքն Բալդեան, որ չունէր բնաւ միջոց ապրուստի և առաքեցաւ ի հայրենիս իւր արովք ժողովելովք յանդամոց Աղքատանոցին և ի հասարակութենէ:

Ք. Արտաբոյ աղքատանոցի ուսանող օրիորդացն — Սահարեկեանի, Ալամիանեանի, Բարսեանի, Սերերբակեանի և որք եւփիմայ Մահանջեանց տուեալ եղև առաջնոցն 20ական ր. և յետնոցն 10ական ր. իւրաքանչիւր ամսոյ, վերջնոյն ի մոյլիս ամսոյ սկսեալ:

Ք. Միանուագ ցօնեցալ եղև օժանդակութիւն յընթացս 1879 ամի հընգեցունց անձանց — նորակ Բահանային և ուսանող Նուսուֆարեանին տասնեական րուբլիս, կնոջ աստիճանաւոր Աննայի Ալամիանեանց և այլուոյն 26րէկեանի քսանհնգական րուբլիս, և այլուոյն Մուրատեանի 450 րուբլիս:

Իսկ բոլորից, որոց խորհրդարանն եղոյց զիւրն օժանդակութիւն քնակարանաւ և ապրուստիս յաղքատանոցին և արտաբոյ նորին, էին 23 անձինք կարօտք օգնականութեան:

• ՀԱՇՈՒՆԿՇԻԹ •

Առ 1 յունվարի 1879 ամի մնայր ի գրամսրեկեղ տղքատանոցի	Բոյս.	Կ.	Բոյս.	Կ.	Բոյս.	Կ.
Ցօկտաւեր տոմք	56007	75				
Առ ձեռն պատրաստի	779	50	56787	25		
ԶԵՆՔացս 1879 ամի եղեալ են մոռտք.						
Ի շահաբերութենէ 22.607 ր. 75 կ. գրամագլիոյ Աղքատանոցի		977				
Ի տոկոսութեւ 4% տոմսից 33.6000 ր.		1344		2321		
Ի հանգանակութենէ յեկեղեցւոյ յաւուրոյ Երանգեան եւ յարութեան Բրիտանի ընդ ձեռն երեցփօխան Պ. Փանեանցի		268	51	268	51	
Վարձ սենեկի աղքատանոցի		57		57		

Կառնաբերութիւն յԱնդամաց խորհրդարանի ի ռոճիկ	240			
քարտուղարի վառն 1873 եւ 79 ամաց	9			
յաւագ Անդամոյ խորհրդարանի վառն լրագրոց	10	259		
ի պ. Ղաքիպետանէ				
Մի տոկոսաբեր տամն երրորդ Արեւելեան փոխտ-	1 000	1 000		
րինաւթեան գնեալ միջոցաւ Աղքատանոցի				
Երկու տոկոսաբեր տամնք Մոսկուայի քաղաքային				
հասարակութեան դրամատան, թողեալ յօգուտ Աղ-				
քատանոցի յօրհորդ Աւաքելեանէ, որ ինամարկիւր	100			
ընդ հոսանեալ նորին. իւրաքանչիւր տոմն	200	200		
արժ.				
Տարեկան մուտք		4105 51		
Ընդ մնացորդովը			60892	76

Թէմքաց 1879 ամի եղեալ եւ ծախք Աղքատանոցի.

Վառն վառելեաց, կարկատանի, ասլահովելոյ դառն				
աղքատանոցի ի հրդեհէ եւ մաքրելոյ ղծինելոյդո եւ				
զարտաբնոցս	580 79			
Վառն կերակրոց եւ ճրագի խնամութիւնց	651 90			
Վառն դեղոց նոցա	9			
Վառն թէյի, շաքարի եւ սրճոյ	53 96			
Վառն նորոգելոյ զանցաթուղթսնոցին	7 53			
Վառն լրագրոյ յընթերցումն նոցին	9			
Ռոճիկ քարտուղ. խորհրդ. եւ վառն մատենի եւ				
դիւանական ծախսոց եւ սլլ պատկանելեաց խորհրդ-	138 60			
դարանի	230 90			
Ռոճիկ ծառայեց				
Վառն բերելոյ զԶուր յաղքատանոցն, կարկատելոյ				
զԶԵՐՈՐ եւ թղթելոյ պնտրքնատունն աղքատանոցն	35 50			
Մանր ծախք.	9 30	1726	48	

Արտադրոյ Աղքատանոցի եղեալ եւ ծախքակաշխէք.

Այրեաց Սերեբուկետնի, Եղիտաքէթ Ալամիանեանցի				
եւ Բաբանեանցի				
Գինաղիծնական ուսանող օրիորդաց—Սերեբու-	480			
կետնի եւ Մահանաջեանի	200			
Միանուագ. օժանդակութիւնը—նորակ քահանա-				
յին, ուսանող Կունուֆարեանցին, կնոջ Աստիճ. Ան-				
նայի Ալամիանեանց եւ պրեպոստ—Մուրատեանի եւ	120	800		
քերքէզեանի				

Ծախք փոխաբերականք.

Վճարեալ եղեւ ի դրսոսնեկի Չաղքարովի ի գին				
տոկոսաբեր տոմնի Արեւելեան փոխարինութեան 1000				
ր. 9 1/2 առ հարիւրն	905	905		
Աւ 1 Գունավարի 1880 ամի մնաց ի գրամարկեղն		3431	48	
Աղքատանոցի տոկոսաբեր թղթովք	57207 75	57207 75		
Որք եւ 4%	49900			
5%	6500			
6%	500			
Եւ 2 տոմնք Ա. եւ Բ. ներ. փոխարին-	307 75			
ութեան	57207 75			
Եւ առ ձեռն պատրաստի առանձին				
հաշուով % ի գրամաւելիւ 33600 ր.	253 53	253 53	57461	28

Դ) Առաջարկելի հաշիւն ի միասին ընդ առ ձեռն տոկոսաբեր թղթովք լիուլի իշանակեալ ի հաշուեմատենին և պատշաճաւոր վկայադրովք ի վե-

րա հիման 10 § կանոնաց վասն կոռուվարելոյ զտունն աղքատանոցին առաջարկեալ եղև վասն վերադննու թեան Հայ հասարակութեան Մոսկուայի ի ժողով ընդհանուր ի 23 անցեալ Մարտ ամսոյ, որ յետ վերադննու թեան ի ձեռն ընտրեալ ի միջոյ իւրեանց երկց անձանց և բաղդատելոյ զվկայագիրս ընդ հաշուց եգիտ զհաշիւան ուղիղ և համաձայն ընդ վկայագրոցն, իսկ զրամագլուխն Աղքատանոցի առ ձեռն պատրաստ, զորմէ կազմեալ եղև ի 23 նոյն ամսոյ սահմանադրութիւն ընդհանուր ժողովոյն ստորագրեալ յամենայն Անդամաց հասարակութեան անդ ներկայ եղեցոց. և

ե) Կրկին ընտրեցաւ ի ժողովոյ վասն վարելոյ զպաշտօն Անդամոյ խորհրդարանի սոհմական քաղաքի Պ. Ջանուսեանն, զորմէ կազմեցաւ արձանագրութիւն ի 23 Մարտի:

Պ Ա Ր Տ Է Ձ .

Մի պարտեզ կար ընդարձակ, հողը բերրի, ջուրն առատ:

Թէ երկնքի անուշ ցօղ, թէ արեւու լոյս զուարթ,

Թէ բիւր տեսակ երգեցիկ թռչունների դայլայլիկ

Բաշխումէին նորան կեանք միշտ ուրախ, միշտ երջանիկ:

Հազար ու մի պտղատու և պիտանի ծառերով

Դրախտի պէս զարդարուած, պատած ամուր պարսպով:

Այցելուներն անպակաս միշտ երանի կտային

Նորա տիրոջ, որ այնպէս պարտեզ ունէր թանկագին:

Անցան տարիք ու դարեր, տկարացաւ սորա տէր:

Պակասեցան սրտացաւ և հարազատ մշակներ:

Նորա ագահ այցելուք և նախանձոտ զրացիներ

Կործանեցին, քանդեցին նորա պարիսպ ու դռներ:

Այն պտղատու ծառերի կանաչ, դալար ոստիկներ

Դարձան այլոց պարտեզում բազմաբեղուն պտուղատուներ:

Նորա առատ ջրերի ընթացքները փոխվեցան,

Օտար պարտեզ և այգի ոռոգանել սկսան:

Իսկ երգեցիկ թռչունները, չգտնելով նորանում

Հանդիլու տեղ, չուեցին հեռու տեղիւր շինել բոց:

Այսպէս ահա, մեծաշուք և վայելուչ այն դրախտ

Ագահութիւն և նախանձ զարծուցին, չոր անապատ:

Ես չկամիմ բացադրել, դուք հասկացէք, ով հայեր,

Թէ ի՞նչն է այս դրախտանման պարտեզը, և թէ ովքեր

Սորա ագահ, նախանձոտ այցելուքն ու զրացիներ:

Եւ գործեցէք այն՝ ինչ որ պահանջումեն Ձեր շահեր:

ԱՅԼԵԻԱՅԼ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

Այս օրերս հրատարակուեցաւ Մայր Աթոռոյս Գեորգեան Ճեմարանի բժիշկ և Ուսուցիչ Գրիգոր պ. Տէր Գրիգորեանցից հայերէն թարգմանուած դոկտոր Ռէյխի « ինչպէս պահպանել և բժշկել երեխաների աչքերը առաւելագէտ շարաւային բորբոքումից » գրքոյկը: Յանկալի էր, որ ամեն հաժադարանական հայ մասնագէտ իւր մասնագիտութիւնից բաժին հանէր մեր բազմակարօտ Ազգին կամ ինքնուրոյն հեղինակութեամբ և կամ թարգմանաբար ինչպէս պ. Տէր Գրիգորեանցը: Գրքոյկը ապուսած է Մայր Աթոռոյս տպարանում: Թուղթը և տիպը մաքուր են. բովանդակութիւնը և բաւական պարզ բացատրուած խրատները շատ օգտուէտ են մանաւանդ այն տեղեաց համար՝ ուր հաղուապիւտ են ուսեալ և բանիմաց մայրեր և մանկաբարձներ: Թարգմանութեան ոճը բաւական հայացրած է, թէև տեղ տեղ երևում են բառերի անկանոն կազմութիւններ (եր. 24) և անտեղի գործածութիւններ (եր. 8 սպիղանալով օծել աչքի մորթը և եր. 16 աչքի վերայ . . . պինդ կապոց դնել) մութ դարձուածներ և կետադրութեանց զանցառութիւններ (եր. 1—2—9) և այլն:

* *

« Живописное обозрѣніе » Ռուսաց շաւաթաթերթում կարգումենք, որ օրերումս երևելի արեւելագէտ Անդղիացի Սիր—Բաուլինսոն կարդացել է մի նշանաւոր ասորերէն արձանագրութիւն սեպագէտ տառերով, որի մէջ Պարսից Պարսը դառնալով դէպի իւր ժամանակակից և ապագայ մարդիկը աւետումէ նոցա իւր զօրքերի յաղթութիւնը Ասորեստանի վերայ և Բաբելոնի նուաճումը: այս աւետիքի մէջ ոչինչ յիշատակութիւն չկայ « Բաղդասարի » վէպի մասին, որ պահպանուած է հրէական աւանդութիւններում:

Հնախոյնները, որոնք պարապումեն արձանագրութիւններ ժողովելով ոչ սակաւ օգտուիլ կարող են յիշեալ արեւելագիտի գիւտից:

* *

Նոյն շաւաթաթերթում կարգումենք Սաքսոնիայի Ալլենսթըդգ հովտի մէջ մի բլրի վերայ բաւական խորութիւնում պատահմամբ յայտնուել է մի այր կամարներով և նորաշաւիղներով: այստեղ գտնուած են ցայսօր ամբողջ մնացած մի քանի քարեայ գերեզմաններ մարդկանց ոսկորներով և զանազան անական ու եկեղեցական զարդերի մնացորդներով, մանաւանդ սրբազնագործութեան և պատարադի վերաբերեալ անօթներով, զօրօրինակ խաչեր, մեծ և փոքր անօթներ: Նայելով նոցա վերայ ցայսօր անշինջ մնացած փորագրութեանը և արձանագրութեանը, նոքա պատկանումեն քրիստոնէութեան առաջին դարին, երբ սա հալածվումէր Հռոմի կայսրերից:

Այնտեղ գտնուած մի քանի արձանագրութիւնները ևս վկայումեն թէ այս այրը յայտնի է եղիլ և Ս. Օգոստինոսին, ուր մինչև անգամ ծածկուել է սա հալածողների խուզարկութիւններից: Այժմ մեծ գործունէութեամբ աշխատումեն հետազօտել այս այրը:

Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՍԻՆՕԴԻ ՕՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՎՃԻՌՆԵՐ.

Ի 27 Յունիսի 4880 տի: Ունեյով ի նկատի, զի թէեւ Սինոդս հրամանաւ Վեհափառ Հայրապետի քանի քանիցս կրկնեալ է ասնայն հոգեւոր կառավարութեան մահաւանդ Աղէքսանդրապօլու՝ չթոյլադրել ժողովրդեան այլոց վիճակաց յամուսնութիւն մինչ ոչ ներկայացուցեն զվկայական եւ զհաւաստութիւն ի տեղական առաջնորդաց վառն ամուրի գոյոյն իւրեանց, սակայն Յակովբ աւագ քահանայն տէր Արք. կոստանց եւ Մկրտիչ քահանայն տէր Աւետսեան արկեալ են զկառավարութիւն ի սխարանս զՄարտիրոսն Մարգարեանց, որ է նոյն Բաղդատցի Մարտիրոս մահտեսի Սարգսեանց, ցուցանելով ի յայտարարութեան իւրեանց, որ ի դործս կոսովութեան, բնակիչ Աղէքսանդրապօլու: Ուստի . . . առաքել զյիշեալ քահանայոս անորոշ ժամանակաւ յապաշխարութիւն ի վանս Հառիճոյ եւ բառեալ ի Յակովբ քահանայէ զիրօտունս եւ զարտօնութիւն աւագ քահանայութեան յետ ստացմամբ ի նմանէ զկոնզակ Վեհ Հայրապետի վանս աւագ քահանայութեան: Եւ զապօրէն զպսակն համարել անվաւեր:

ԵՅՕ Յունիսի: Ընկալեալ ի կշռադատութիւն զաններեի յանցանս Առաքել քահանայի Ազիզեանց ըստ յայտարարութեան Թեմ. առննի Տփիսեաց, այն է զխռովեցուցիչ գործս եւ զքնաւորութիւնս, զանօրինակ եւ զապերասան յանդգնութիւն ընդդէմ սուրբ եկեղեցւոյ կանոնաց եւ Հոգ. իշխանութեան եւ զգաղտնի պսակակատարութիւն Նիկիոյցոսի Գարսեանց ընդ Վառլառէի Էպիսկոպոսի Տփիսեցւոյ յաններեի չհատումեան աստիճանի, առաքել զնա յապաշխարութիւն անորոշ ժամանակաւ ի վանս Աւետայ ի իւրատ եւ ի զգուշութիւն իւր եւ այլոց քահանայից. իսկ զապօրէն կատարեալ պապն իբրեւ արգելեալ եկեղեցական կանոնօր համարել անվաւեր:

Ի 4 Յուլիսի: Ըստ որում Յովհաննէս քահանայն Աստուկեան եւ Յովովր քահանայն Պապիկեան զտեալ են յանցաւոր ի հոգեւոր օրինակատարութիւնս ըստ կանոնաց Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ, այն է՝ զԱղէքսանդրապօլաքանակ Մինտան Սոբփանեան կրկին ամուսնացուցեալ են ընդ այլում կնոջ առ կենդանութեամբ օրինաւոր կնոջ նորին, ուստի Սինոդն վճռեաց վառն պսակադիր Յովհաննէս քահանայի Աստուկեան անսահման ժամանակաւ ապաշխարանս առանց փլոյնի ի դուռն եկեղեցւոյ, իսկ Յակովբ քահանայի Պապիկեան, որ ի ժամ պսակադրութեան կատարեալ է զպաշտօն զպրի, յայս առաջին նուագ ներել եւ զղուշացուցանել զնա ի կատարելով զայնորինակ ապօրինաւորութիւն: Եւ զապօրէն պսակն համարել տնվաւեր:

ՎՐԻՊԱՆ

Անցեալ օգոստոսի «Արարատի» տետրակի 338 էրեսի վերջին տողից պէտքէ անցնել 340 էրեսի սկզբի տողին, և 340ի վերջին տողից դառնալ 339ի սկզբի տողին և ապա անցնել 341 էրեսի սկզբի տողին:

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅ ԿԱԹՈՒՂԻԿԷ ԷԶՄԻԱԾՆԻ Ի ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ: